

2

**Millî Mücadele
Döneminde
İzmir**

**İzmir
During
the National Struggle**

Mustafa Turan

Millî Mücadele Döneminde İzmir

*Mustafa Turan**

Özet

I. Dünya Harbi sonunda Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak suretiyle teslim oldu. Galip devletler, mütareke ile diledikleri yerleri işgal etme hakkını elde ettiler. Askerinin terhisi ve silahlarının teslimi sebebiyle devletin direnme gücü de kalmadı. İtilaf devletleri, Cihan Harbi sırasında aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı ülkesini paylaşmışlardı. Paris'te toplanan galip devletler, Osmanlı Devleti'nin politik kaderini belirlemek üzere görüşmelere başladılar. Paris Konferansı'nda, Yunanistan'a İzmir ve çevresinin bırakılması kararlaştırıldı. İtalya'nın itirazlarına rağmen İzmir'in Yunanistan tarafından geçici olarak işgaline izin verildi. İzmir'in işgali buranın Yunanistan'a bırakıldığı anlamına gelmiyordu. Nitekim Sevr (Sèvres) Antlaşması'nda da İzmir doğrudan Yunanistan'a bırakılmayacaktı. Yunanistan ise Enosis (ilhak) sağlamak istiyordu. Bunun için İzmir'in Türklerden arındırılması gerekiyordu. Nitekim 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal eden Yunanlılar, işgal siyasetlerinin bir gereği olarak katliamlara giriştiler ve tahammül edilemez zulümlerde bulundular. Yunanlılar tarafından yapılan mezalim müttefik devletlerce görmezden gelindi. Ancak reva görülen zulümler, Türk milletinin bizzat mücadele etmek inanç ve iradesini kuvvetlendirdi. Kısa sürede kurulan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, halkın mücadeleye katılması için çalıştı. Milislerle askerlerini terhis ve silahlarını teslim etmemiş vatansever subayların gayretleri sayesinde Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri direnişe başladılar. Türk milleti, İzmir'in Yunanistan'a terk edilmeyeceği şuuruyla Millî Mücadele'yi yürüttü. Büyük Zafer'le 9 Eylül 1922'de İzmir istirdat edildi. Yunanlılar arkalarında büyük acılar bırakarak Anadolu'yu terk ettiler. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Millî Mücadele'nin kazanılmasında İzmir'in ve İzmir'de yaşayan Türk halkının müstesna bir yeri vardır.

Anahtar Kelimeler

Yunanistan, Yunan İşgali, Enosis, Kuvâ-yı Milliye, Millî Mücadele

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafa.turan[at]hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5676-5043

İzmir During the National Struggle

Abstract

At the end of World War I, the Ottoman Empire surrendered by signing the Armistice of Mondros on October 30, 1918. With the armistice, the victorious states gained the right to occupy wherever they wished. Due to the demobilization of its military and the surrender of its weapons, the state had no power to resist. The Entente states had divided the Ottoman country with the secret agreements they had made between them during the Great War. The victorious states gathered in Paris and started negotiations to determine the political fate of the Ottoman Empire. At the Paris Conference, it was decided to leave Izmir and its surroundings to Greece. Despite Italy's objections, Greece was allowed to temporarily occupy Izmir. The occupation of İzmir did not mean that it was ceded to Greece. As a matter of fact, in the Treaty of Sèvres, İzmir would not be directly ceded to Greece. Greece wanted to achieve Enosis (annexation). For this, Izmir had to be cleansed of Turks. As a matter of fact, the Greeks, who occupied Izmir on May 15, 1919, committed massacres and committed intolerable atrocities as a requirement of their occupation policy. The atrocities committed by the Greeks were ignored by the allied states. However, these atrocities strengthened the belief and will of the Turkish nation to fight for themselves. The İzmir Mudafaa- i Hukuk-ı Osmaniye Society, which was established in a short time, worked for the people to join the struggle. Thanks to the efforts of the militia and patriotic officers who did not demobilize their soldiers and surrender their weapons, the Kuvâ-yı Milliye detachments began to resist. The Turkish nation waged the National Struggle with the awareness that Izmir would not be abandoned to Greece. With the Great Victory, Izmir was liberated on September 9, 1922. The Greeks left Anatolia, leaving behind great suffering. Izmir and the Turkish people living in Izmir have an exceptional place in the victory of the National Struggle led by Mustafa Kemal Pasha.

Keywords

Greece, Greek Occupation, Enosis, National Forces, National Struggle

1. Paris Konferansı'nın Toplanması ve İzmir'in İşgali Kararı

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'nun ve bu coğrafyanın asıl sahibi olan Türk milletinin politik kaderi Paris'te toplanan konferansta belli olacaktır. İzmir¹ geleceğiyle ilgili alınan kararlar bu konferansın en önemli gündemini oluşturacaktır. Zira İzmir için alınacak karar aynı zamanda ülkenin kaderiyle ilgili politik amaçları da ortaya çıkaracaktır.

Kalıcı barışı sağlamak üzere 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Konferansı'nda toplanan galip devletlerin, Osmanlı mirası üzerinde anlaşmakta güçlük çektikleri asıl mesele, 17 Nisan 1917 tarihinde imzaladıkları St. Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya'ya bırakılacak topraklar oldu. Bu anlaşmayla Antalya, Menteşe (Muğla) Sancağı ve Konya'nın büyük bir kısmı, İzmir ve kuzeyindeki nüfus bölgesi İtalyan toprakları olarak tanınıyordu.² Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Yakın Doğu'nun yeniden tanzimi ve statükonun hukuken sağlanması Osmanlı topraklarının paylaşılması üzerine savaş sırasında yapılan gizli anlaşmalara dayandırılmak istendi. Ne var ki galip devletlerin menfaatleri ve geleceğe matuf hesapları, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'ın uluslararası ilişkilerin hangi esaslar üzerinden düzenleneceğini belirleyen 8 Ocak 1918 tarihinde ilan ettiği ilkelerle örtüşmüyordu.

Paris'te görüşmeler devam ederken başlamış olan Türk direnişi İngiltere'yi tedirgin etmişti. Lloyd George muhtemel bir Türk başarısının başta sömürgelerinde olmak üzere Müslüman halklar üzerinde yapacağı etkiyi düşünerek Türklerin kesin olarak yenilmelerini ve teslim olmalarını istiyordu. Halife de İngilizlerin kontrolünde olmalıydı. İngiltere'nin 18. yüzyıldan beri sömürgelerinde uyguladığı politika şimdi de geçerliydi. İstenilen sonuç alınmaz ise kaba kuvvete ve askerî müdahaleye başvurulmalıydı. "Asiler" er-geç İngiliz gücüne boyun eğeceklerdi.³

İngiltere'nin bu politikası için yegâne vasıta Yunanistan gözükmüyordu. Bununla birlikte hem Yunanistan'ın askerî gücünden hem de Türkiye'nin gerçekten tükenmiş olup olmadığından kuşku duymaktaydılar. İngiliz Genelkurmayı, Yunanistan'ın Anadolu ile ilgili talepleri konusunda Yunanlıların işgale kalkışmasının sürekli tedirginlik yaratacağı ve büyük ihtimalle Türklerin o toprakları yeniden ele geçirmek için harekete geçeceklerini düşünüyordu.⁴ Kaldı ki, yapılan gizli anlaşmaların hiçbirisinde

¹ Millî Mücadele'nin başlarında Yunan işgaline uğrayan yerlerden İzmir, Aydın Vilayeti'ne bağlı İzmir Sancağı'nın bir kazasıdır. İzmir aynı zamanda Aydın Vilayeti'nin merkez sancağıdır. Mülki taksimatta Aydın Vilayeti, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli ve Muğla Sancaklarından oluşmaktadır. Bu sebeple kimi zaman yazışmalarda veya anlatımlarda Aydın Vilayeti yerine İzmir Vilayeti denildiği gibi İzmir denildiği zaman da bazen İzmir Kazası, yani nefis-i İzmir, bazen de İzmir Sancağı kastedilmiştir. Tabiatıyla İzmir Sancağı kullanılınca nefis-i İzmir'den başka Bergama, Ödemiş, Menemen, Urla, Tire, Bayındır gibi İzmir Sancağı'na bağlı kazalar birlikte düşünülmelidir.

² Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, s. 20.

³ Berthe George-Gaulis, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: Kastaş Yay., 1981, s. 41.

⁴ Margaret MacMillan, *Paris 1919*, (Çeviren Belkis Dişbudak), Ankara: ODTÜ Yay., 2001, s. 348.

Yunanistan'ın adı dahi geçmemektedir. Ancak İtalya yerine Yunanistan'ı tercih eden İngiltere, Rusya'nın ihtilâl sebebiyle anlaşmaya imza koymamış olmasını gerekçe göstererek anlaşmanın geçersiz sayılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'nda müttefiklerine fazlaca bir katkısı olmamışsa da Venizelos'un ne pahasına olursa olsun Yunanistan'ın İtilaf devletlerinin safında savaşa girmesi konusundaki kararlılığı ve gayretleri İngiltere nezdinde Yunanistan'ı tabii ve faydalı bir müttefik haline getirmişti. Bununla birlikte 1915 yılı başında Yunanistan'a Batı Anadolu'da toprak verilmesi vaadi, savaşa girmesi şartına bağlı olup Yunanistan'ın bu şartı yerine getirememesi, Paris Konferansı'nda Venizelos'un beklentilerini boşa çıkarabilirdi. Venizelos, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmemesi halinde İtilaf devletlerinin uğrunda savaşmış oldukları prensiplerin çiğnenmiş olacağını ifade etti. Tezini Wilson ilkelerinin 12. Maddesinde geçen "...Türk egemenliği altında bulunan diğer unsurlara özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması..." hükmüne dayandırdı. Ona göre Batı Anadolu Antik Avrupa medeniyetinin doğduğu yerdi ve buradaki nüfus kesafeti Yunanlıların/Rumların lehine idi. Bu itibarla Wilson Prensipleri esasında düşünülürse Batı Anadolu'da İzmir başta olmak üzere tatmin edici büyüklükte bir coğrafyanın Yunanistan'a verilmesi devletlerarası hukukun da gereği idi.⁵

2 Kasım 1918'de Anadolu'nun batı kısmında Fethiye'den Erdek'e kadar olan arazinin Yunanistan'a verilmesini isteyen Elefterios Venizelos,⁶ 3 Şubat 1919 tarihinde de Paris Konferansı'nda Arnavutluk'un güney bölgesini, Kuzey Epir olarak adlandırılan bölge ile Trakya'yı, birkaç adayı ve Anadolu'dan da Marmara'nın güney sahilinin ortasından yaklaşık 400 mil güneye, İzmir'e inen kesime kadar Yunanistan'a verilmesini istemiştir.⁷

Kazanılan zaferde kendisinin de payı olduğunu düşünen Yunanistan, gördüğü hizmetler ve fedakârlıklarının mükâfatı olarak kayda değer bir arazinin kendisine verilmesini istemekteyse⁸ de Paris'teki Barış Konseyi, bu yerlerde milletlerarası bir yönetim kurmak niyetinde olduğu için buraların Yunanistan'a verilmesine pek taraftar görünmüyordu. Venizelos, Paris'te, Lloyd George, Clemenceau ve Wilson'a İzmir bölgesinde nüfus çoğunluğunu Rumların teşkil ettiğini, bu bölgede Türklerin Hıristiyanlara korkunç zulümler yapmakta olduklarını kendi üslubu ile ifade etti. Anadolu'da Hıristiyanları Türklerin zulmünden kurtarmanın tek çaresi olarak İzmir'i işgal için Yunanistan'a yetki verilmesini ısrarla istedi.

⁵ Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, VII/2 (2019), s. 210-212.

⁶ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 60-61.

⁷ McMillian, *Paris 1919*, s. 345.

⁸ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 60-61.

İtalya ise İtilaf devletleri ile yapmış olduğu anlaşmalarda kendisine vaat edilen yerleri, herhangi etnik bir esasa dayanmaksızın almak istiyordu.⁹ Bu itibarla da İtalya'nın toprak talepleri Wilson İlkelerine de uygun değildi.

Lloyd George ve Clemanceau'ya göre Yunan isteklerinin kabulü ile hem fedakâr bir müttefik tatmin edilmiş, hem de Akdeniz'de muhtemel bir İtalyan tehlikesi önlenmiş olacaktı. Bu düşünce ile Yüksek Konsey 14 Ekim 1918'de bu anlaşmanın hükümsüz olduğunu açıklamıştır.¹⁰ Bu karardan sonra 5 Şubat 1919 tarihinde Yunanistan'ın arazi isteklerini incelemek üzere kurulan komisyon da 30 Mart 1919 tarihinde İzmir bölgesinin Yunanistan'a bırakılmasını tavsiye etmiştir. Söz konusu komisyonun hazırlayacağı rapora itibar etmeyeceği anlaşılan İtalya, Antalya'yı işgal etmek taleplerine dair beklediği desteği konferansta alamamıştı. Bunun üzerine Paris Konferansı'ndan bağımsız hareket etmek kararı alan İtalya, bölgede asayişin olmadığı gerekçesiyle 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmiştir.¹¹ İtalya'nın Antalya'yı işgali, St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın geçerli olduğu iddiasına istinaden kararlılığını göstermek amacına matuftu.

İngiltere ve Fransa'nın Antalya'nın işgali karşısında sessiz kalmalarına rağmen İtalya'nın, İzmir'in işgaline cesaret edemediği anlaşılmaktadır. Yüksek Konsey'in diğer üyeleri arasında ilişkilerin gerilmesi üzerine İtalyan temsilciler 24 Nisan 1919'da konferansı terk etmiştir. St. Jean de Maurienne Anlaşması ile elde ettiği kazanımlarından vaz geçmek istemeyen ve konferansta alınacak olan kararları dikkate almayacak gibi görünen İtalyanlar, 24-25 Nisan 1919'da Konya'yı işgal etmişler, Fethiye'ye asker çıkararak Eğridir'e yönelmişlerdir.¹²

İtalyanların Anadolu'da işgalleri devam ederken 6 Mayıs 1919 günü toplanan Yüksek Konsey'de İtalyanların Anadolu'daki işgallerinin durdurulması gerektiğini ifade eden Lloyd George, Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki Rumları korumak için İzmir'e asker çıkarmasını teklif etmiştir. İtalyanların St. Jean de Maurienne Anlaşması'na dayanarak zorluk çıkaracağı düşünülmese de rağmen Lloyd George'un teklifi desteklenmiş ve böylece İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesine izin verilmiştir.¹³ İşgalin gerekçesi de Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi olacaktır. 12 Mayıs 1919 tarihinde

⁹ Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", s. 215.

¹⁰ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 61; Selahattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Türkiye Vakıflar Bankası Yay., 1965, s. 11.

¹¹ Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/26 (1993), s. 396-397.

¹² Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", s. 216.

¹³ Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", *Bellekten*, XXXIII/132 (1969), s. 520-521.

yapılan toplantıda Yunanlıların İzmir'e asker çıkaracakları İtalya'ya bildirilmiş, İtalyan Başbakanı Orlando da bu kararı kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁴ İtalyanlar, İzmir'in işgaline teşebbüs edememişlerse de Anadolu'daki işgallerine devam etmişlerdir.

Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Millî Mücadele döneminde başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu'da İtalyan işgalleri ve İngiltere'nin desteklediği Yunanlıların işgalleri söz konusu olmuştur. İtalya ve Yunanistan'ın toprak talepleri/hâkimiyet iddiaları üzerine yaşanan karmaşa ile İngiltere ve Fransa'nın kendi menfaatleri istikametinde yürüttükleri siyaset, Paris Konferansı'nda Yunanistan'a bırakılacak olan arazinin sınırlarını müphem bir hale getirmiştir. Gerek 1915'de İzmir ve civarının vaat edilmesi şartını Yunanistan'ın yerine getiremediği kanaati, gerekse 12 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin Anadolu topraklarının paylaşılması anlamına gelmeyeceği yönünde İtalya'ya bildirilen ifadeden anlaşılacağı gibi, Yunanistan'ın kazancı işgallerden sonra göstereceği askerî ve diplomatik başarıya bırakılmıştır.

2. İzmir'in İşgali Kararına Tepkiler

Paris Konferansı'nda İzmir'in işgali iznini alan Yunanistan vakit kaybetmeden harekete geçmiştir. Önce mütareke ahkâmına uygun olarak İngiliz Visamirali Calthorpe tarafından 14 Mayıs 1919 günü sabahleyin 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa ile İzmir Valisi İzzet Bey'e birer nota verilmiştir. İzmir istihkâmları ile müdafaa tedbirlerini haiz arazinin, mütarekenin 7. Maddesine dayanarak İtilaf devletlerince işgal edileceği bildirilmiştir. Ali Nadir Paşa, hemen Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı arayarak Amiral Calthorpe'dan İzmir'in işgal edileceğine ve durumun Hükûmet'e bildirildiğine dair bir nota aldığını bildirmiştir.¹⁵ Şakir Paşa da Ali Nadir Paşa'ya işgal hakkında bilgilerinin olmadığını ancak işgalin mütareke hükümlerine uygun olduğunu ifade etmiş ve gereğinin yapılmasını istemiştir. Ali Nadir Paşa'nın bu işgalin Yunan işgaliyle sonuçlanacağı söylentilerinin olduğunu belirtmesi üzerine de Şakir Paşa bu gibi söylentilere önem vermemelerini söylemiştir. Aynı gün Amiral Webb tarafından Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya da bir nota verilerek, Paris Konferansı kararına göre İzmir istihkâmlarının İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmiştir.¹⁶

Daha sonra Amiral Calthorpe, Ali Nadir Paşa'ya ikinci bir nota¹⁷ vermiş ve İzmir'in müttefik devletler adına Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini bildirmiştir. Şehirde gereken güvenlik tedbirlerinin alınmasını, bütün askerinin kışlada bulundurulmasını ve işgalden sonra da Yunan kumandanının arzusunun göre hareket edilmesini istemiştir. Amiral Calthorpe, vermiş olduğu bu notasına "Düvel-i muazzama donanmasının nazar-ı dikkate alınması" ifadesini/tehdidini ilave etmeyi de ihmal

¹⁴ Hasan Demirhan, "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVIII/4 (2019), s. 1531.

¹⁵ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923*, 4. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2018, EK. 7, s. 401-405.

¹⁶ Mustafa Turan, "İzmir'in İşgali Üzerine", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/36 (1996), s. 744-745.

¹⁷ Notanın asıl metni için bkz. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 265-266.

etmemiştir. Ali Nadir Paşa, durumu yine Harbiye Nezareti'ne bildirdiği gibi verilen notaya uygun bir tebligat yaparak asayişin korunmasını istemiştir. Ali Nadir Paşa, birliklere vermiş olduğu emirde 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edileceğini belirttiğinden sonra esef verici olayların vuku bulmaması için bütün kıtaların askerî garnizonda kalacaklarını bildirmiştir. Yunan kuvvetleri ile Türk askerleri arasında vuku bulacak en küçük hadisenin esef verici gelişmelere sebebiyet vereceği muhakkak bulunduğu için sükûnetin korunmasını istemiştir. Bu arada Lloyd George da, Amiral Calthorpe'a, Yunan çıkarmasının güvenliğini sağlaması emrini vermiştir.¹⁸

Vali İzzet Bey İzmir'in işgal edileceğine dair Amiral Calthorpe'un notasını aldıktan sonra Iron Duke gemisine gitmiş ve Amiral Calthorpe ile görüşmüştür. Amiral Calthorpe bu görüşmeyi şöyle anlatmaktadır: "Vali beni ziyaret etmek istedi. Onu güvertede öğleden sonra kabul ettim. Kendisini olağanüstü bir telaş içinde buldum. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin vuku bulmak üzere olduğu endişesinden olacak... Bunun Türk halkı üzerinde çok kötü bir tesir yapacağından korkuyordu. Ona sadece müttefikler neye karar verirlerse versinler halkı teskin için elden gelen her şeyin yapılması beklendiğini hususi bir mülahaza olarak bildirdim. O da bana aynı niyette olduğunu temin etti."¹⁹ Amiral Calthorpe ile görüşmesi, İzzet Bey'in de işgali kabullenmiş olduğunu göstermektedir. Onun endişesi ise İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı halkın göstereceği tepkilerdir.

Bu bilgilerden anlaşılan odur ki, Türk makamlarına önce İzmir'in İtilaf devletlerince işgal edileceği, sonra da İtilaf devletleri adına Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceği bildirilmek suretiyle Türklerin herhangi bir direniş göstermesinin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca 14 Mayıs gecesi, Türklerin ertesi günü yapılacak işgale karşı direnme hislerini sarsmak amacıyla Türk mahallelerindeki evlere Rumlar tarafından baskınlar yapılmış, silah ve malzeme aranmıştır.²⁰

Yunan işgal komutanı Albay Zafiriu, 13 Mayıs 1919'da verdiği günlük emirde askerlerine şöyle seslenmiştir: "Gideceğimiz yerde gürültü, gösteriş, silah atmak, yaygara ve buna benzer çirkin gösterilerden uzak olmanız gerekir. Bu gibi hallerde Yunanlılara yakışan şey, verilen emirleri güzel bir şekilde yapmak ve dini bir inanışla verilen ödevlere sadâkattir. Esaret altındaki kardeşlerimizi unutmayalım. Yakında öz ve haksızlığa uğramış kardeşlerimize kavuşacağız. Gideceğimiz yerde, yabancı dinlere mensup kimselere de Türklere, Yahudilere ve Avrupalılara dahi rastlayacağız. Bunlara karşı davranışınızda da aynı kardeşlik hissinden ayrılmayınız. Bunlar da biraz sonra öz Yunanlı kardeşleriniz olacaktır. En çok bu sonunculara sevgi ile muamele ediniz... Sizlerin her birinizin görevi temsil ettiği Yunan milleti nâmına ciddi, terbiyeli, âdil, temiz yürekli ve yüce gönüllü olarak bunların ruhlarına girmektir. İşte sizden bunu bekliyorum."²¹

¹⁸ Mustafa Turan, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali (15 Mayıs 1919)", *Türkler*, C. XV, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 757.

¹⁹ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 76.

²⁰ Mehmet Okurer, *İzmir Kuruluşta Kurtuluşta*, İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1970, s. 170.

²¹ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, İstanbul: Baha Matbaası, 1968, s. 2002.

İzmir'e çıkarılan kıtalara gönderdiği mesajda Venizelos da şunu söylemiştir: "Millî emellerimizin büyük bir ölçüde tahakkuku bütün yabancı unsurlara ve özellikle bunlar içinde en çok olan Türk unsuruna karşı telkin edeceğimiz itimada bağlıdır."²²

Yunan makamlarınca verilen bu mesajlarda insani-medeni temennilerin gerçek olmadığını anlaşılması için çok uzun bir zaman geçmeyecektir. Zira tamamen siyaseten zikredilmiş görünen bu temennilerin Yunan işgal siyasetiyle asla örtüşmediği İzmir'in işgali günü anlaşılacaktır.

3. Maşatlık Mitingi

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği hususunda resmî makamlar arasında bu gelişmeler yaşanırken İzmir'deki Türkler de şehirlerinin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini öğrenmişlerdir.²³ Hakeza yerli Rumlar da Yüzbaşı Mavroudis'in kilisede okuduğu Venizelos'un beyannamesinden 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edileceğini öğrenmişlerdir. Bu karar karşısında ne yapacağını bilmeyen Türkler, Mustafa Necati Bey'in çağrısı üzerine Mekteb-i Sultani binasında bir toplantı yapılmasını kararlaştırmışlardır. Toplantıya, Miralay (Albay) Süleyman Fethi Bey, Miralay Kazım (Özalp) Bey, jandarma subaylarından Mümin Bey, Moralızâde Halit Bey, Ragıp Nureddin (Ege) Bey, *Köylü* gazetesi sahibi Mehmet Refet Bey, Eczacı Ferit (Eczacıbaşı) Bey, Feczizade Halim Bey, Vilayet memurlarından Enver (Özgen) Bey, *Anadolu* gazetesi sahibi Haydar Rüştü (Öktem) Bey, aynı gazetenin yazarlarından Reşat Bey, Kahvecizâde Hamdi Bey, Dr. Hüsnü (Menekşeli) Bey, Osman Nuri Bey, *Hukuk-ı Beşer* gazetesi sahibi ve başyazarı Hasan Tahsin Bey katılmışlardır.²⁴

Mekteb-i Sultani'de toplantı devam ederken bir heyet seçilerek Vali İzzet Bey'e gönderilmiştir. Aynı gün (14 Mayıs 1919) İzmir'in işgal edileceğine dair Amiral Calthorpe'un notasını aldıktan sonra Iron Duke gemisine giden Vali İzzet Bey Amiral Calthorpe ile görüştüktan sonra makamına henüz dönmüştü. İzzet Bey, İzmir'in işgal edileceği haberini alan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti üyelerine endişe edecek bir şey olmadığını ve hükûmetin gerekli tedbirleri alacağını söylemiştir. Oysa Amiral Calthorpe ile görüşmesinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini de

²² Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C. V, İstanbul: Baha Matbaası, 1967, s. 1794.

²³ Nurdoğan Taçalan, 14 Mayıs sabahı İtalyan Konsolosluğu'ndan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberinin Türklere ulaştığını söylemektedir. Bkz. Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul: Milliyet Yay., 1970, s. 222-223; Haydar Rüştü Bey, 12 veya 13 Mayıs'ta Amerikalılardan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini, işgal kuvvetlerinin Midilli'de işgal hazırlıklarını tamamladıklarını öğrendiklerini söylemektedir. Bkz. Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları* (Hazırlayan: Zeki Arıkan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s. 31; Haydar Rüştü Bey ayrıca 14 Mayıs günü sabahtan itibaren İzmir'in Yalılar semtinde oturan Rum ve Ermenilerin arabalarla Frenk mahallesi tarafına taşındıklarını, kendi mahallelerini aileleriyle birlikte bir gün içinde terk eden Rumların bu hallerinin İzmir'i bekleyen akıbeti anlattığını, Rumların ve Ermenilerin her ihtimale karşı işgal anında Müslüman mahallelerde bulunmamak maksadıyla ve bir talimat ile hareket ettiklerini belirtmektedir. Bkz. Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, s. 71-72.

²⁴ Mehmet Şahingöz, "İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirililerin İşgale Tepkisi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV/1 (1989), s. 54.

öğrenen İzzet Bey, bu işgalin ilhak manasına gelip gelmeyeceğini öğrenmek istemiştir. İzzet Bey İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini öğrenmiş olduğu halde bu bilginin doğru olmadığını ifade ile gerçeği halktan saklamıştır. Hatta 15 Mayıs günü Yunan işgali fiilen başladığı halde *Köylü* gazetesinde Vali İzzet Bey'in aynı anlamda bir tezkibi yayınlanmıştır. İzzet Bey bu tezkibinde "Bazı bedhahlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlardır; yalandır, tekzip olunur." Demektedir.²⁵

İzmir Valisi İzzet Bey, 14 Haziran 1919 tarihinde verdiği demeçte bu konuyu tevile çalışmıştır. İzzet Bey'in demeci şöyledir: "Hükûmet dairesine dönüşümde toplanmış olan ve uğursuz haberlerden beyninden vurulmuş dönen ve benden bir avutma haberi bekleyen İslam eşraf ve hatırı sayılır kimselere ki, siz de içlerinde idiniz, aynı talimatı vermiş, işin Paris kararı icaplarından olmasına ve işgalin İtilaf devletleri adına yapılacağına nazaran bizim için ne yazık ki, baş eğmekten başka çare olmadığını ve binaenaleyh millî gösterilerin katiyen fiilî bir hareket mertebesine getirilmemesini ve çünkü karşımızda yalnız Yunan askeri değil, bütün İtilaf devletleri kuvvetleri mevcut olduğunu ve eğer bir karşı koyma hareketi vuku bulursa, pek çok vasıtalarla müdafaa edebileceğimiz Osmanlı millî hukukumuzu büsbütün tehlikeye düşürmüş olacağımızı müdafaa suretiyle beyan eylemiş ve İslam ahaliyi sükûn ve yumuşaklığa davet eylemiştim... Beni bu hususta tenkit edenler ya cahiller, ya ahmaklardır ki, onlara tabiatıyla sözüm olamaz. Veya her şeyden faydalanmaya fırsatçı olan bir takım kötü niyetleri ve düşmanlığı olan kimselerdir ki, onların da mahiyetleri ve maksatları bilindiğinden karşılık yapmağa tenezzül edilemez. Ben burada, durumun gerektirdiği her şeyi, talimat yokluğu karşısında yaptım. Ancak bu çalışmam ve gayretim ile son nefesime kadar muhafazasıyla mükellef olduğum Hazret-i Padişahın mukaddes haklarını her türlü darbenden ve zarardan korudum. Yunan askerî işgali vakası İtilaf devletlerinin resmî notalarında açıkça belirtilen hudut ve şümulü pek tecavüz etmiş ise de hiçbir yerde askerî işgal mahiyetini geçmemiştir. Bence siyasi durum çok lehimizdedir."²⁶

İzzet Bey'in işgalden önce Amiral Calthorpe'tan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini öğrenmesine rağmen herhangi bir tedbir ve teşebbüste bulunduğu görülmemektedir. O, "inzibat ve asayişe memur olan dairelerde vukua gelecek olan bir ihraç ve işgal hareketine karşı yalnız dâhilen asayişî muhâfaza edebilmek imkânını düşünüyordu."²⁷

14 Mayıs gecesi saat 10.00'a doğru İngiltere'nin İzmir Konsolosu James Morgan ile Albay Smith, Amiral Calthorpe'un, İzmir'in 15 Mayıs sabahı İtilaf devletleri adına Yunanlılar tarafından geçici olarak işgal edileceğini bildiren ikinci notasını Vali İzzet Bey'e vermek

²⁵ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, Ankara: TTK Yay., 1990, s. 3.

²⁶ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 2019-2020, Belge no: 111.

²⁷ Ali Çetinkaya'nın *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1993, s. 9.

üzere Vilayet Konağı'na gelmişlerdi. Morgan'la Smith Vilayet Konağı'ndan çıktıkları zaman dışarıda bekleyen büyük bir kalabalık tarafından çevrilmişlerdi. Kendileriyle görüşmek isteyen kalabalıktan emekli bir subay İngilizce olarak şunları söylemişti: "Büyük bir millet olduğumuzu ve ölmediğimizi size bildirmek istiyorum. Uykuda gibi gözüküyorsak da uğraş içinde bulunuyoruz. İngiltere büyük bir İslam devletidir ve büyük bir devlet olduğu için de İzmir'e Yunanlıların girmelerini önleyecek kudrete malikti. Size şunu bildirmek isteriz ki, olsa olsa büyük bir devletin hükmü altında kalabiliriz. Ama memleketimizin hali hazırda olduğu gibi tasarruf edilmesine tahammül edemeyiz. Ölmedik; birtakım karışıklıklar olacak. Biz ölebiliriz fakat başkaları da beraber ölecektir."²⁸

Bu arada Vali İzzet Bey de şehrin ileri gelenleriyle bir toplantı yapmıştır. Toplantıda bulunan İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi, işgale karşı direnilmemesini isteyen Vali'ye, bembeyaz sakalını göstererek "Vali Bey, bu kanımla kırmızıya boyanabilir. Fakat alımda Yunan alçağını sükûnet ve tevekkül ile karşılamış olmanın karası olduğu halde huzur-ı ilâhiye çıkamam." diyerek toplantıyı terk etmiştir. Bu olaydan kısa bir süre sonra müftünün talimatıyla müezzinler minarelerden salâ vermeye başlamışlardır.²⁹

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğinin öğrenilmesi üzerine İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nce bir beyanname bastırılarak halka dağıtılmış, 14/15 Mayıs 1919 gecesi İzmir'de Yahudi Maşatlığı'nda (Bahri Baba Parkı'nda) bir miting yapılacağı duyurulmuş ve halkın burada toplanması istenmiştir.³⁰ Burada toplanan 5-6 bin civarındaki halk,³¹ ateşler yakmış, tekbirler getirerek Yunan işgalini protesto etmiştir.³² Maşatlık'ta yakılan ateşler limana kadar yansımış, kalabalığın uğultusu muhakkak ki İtilaf gemilerinin de merak ve ilgisini çekmiştir. Limandaki savaş gemilerinin projektörleri birbiri ardına mitingin yapıldığı tepiyi aydınlatmıştır.³³

Maşatlık'ta miting devam ederken Redd-i İlhak Millî Heyeti tarafından bir beyanname hazırlanmıştır. "Ey bedbaht Türk" diye başlayan beyanname şöyledir:

"Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkâranesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetk (tecavüz) ediliyor... Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi ve bunun neticesi olarak güzel memleketin

²⁸ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 78-79.

²⁹ Şahingöz, "İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi", s. 54.

³⁰ Asaf Gökbek, *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın, 1964, s. 73; Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, s. 230 Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 1784.

³¹ Asaf Gökbek, bu mitinge 100 bin kişinin katıldığını söylemektedir. Bkz. Gökbek, *Millî Mücadelede Aydın*, s. 74, Bu rakam abartılmış olmalıdır. Kâmil Erdeha 10 bin kişinin katıldığını belirtmektedir. Bkz. Kamil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 405; Michael L. Smith, mitinge binlerce Türk'ün katıldığını belirtmekte, herhangi bir rakam vermemektedir. Bkz. Michael L. Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, (Çev. Halim İnal), İstanbul, 1978, s. 101; Kaymakam Arif Bey, raporunda kalabalığın daha sonraları 3-4 bine kadar düştüğünü belirtmektedir. Bkz. Şahingöz, "İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi", s. 57.

³² Turan, *Yunan Mezâlimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, s. 258.

³³ Şahingöz, "İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi", s. 57.

Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısınız? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüzbinlerle toplan ve kahir ekseriyetini orada bütün dünyaya göster. İlan ve ispat et. Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok. Fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir kitle-i kahire vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsrân ve nikbet fayda vermez! Binlerle, yüzbinlerle maşatlığa koş ve Heyet-i Milliye'nin emrine itaat et."³⁴

Bu beyanname dışında daha kısa bir beyanname daha hazırlanmıştır. Bu beyanname şöyle denilmektedir: "Kötü muamele gören Türk, memleketin Yunanlılara veriliyor. Tepeden inme haksızlığa karşı protesto ve reddetmek için sesini yükselt! Bu gece bütün Müslümanlarla Türk dostları Yahudi Maşatlığı'nda toplanacaklar. Mümkünse çocuklarınızı alıp geliniz. Bu sizin son vazifenizdir. Orada bulunmayı ihmal etmeyiniz, ey kötü muameleye maruz kalan Türk."³⁵

Bu ifadeler bölgede yaşayan Rumların Türklerden daha fazla olduğu iddiasıyla/bahanesiyle İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'da bir kısım yerin Yunanlılara verileceği ihtimalinden duyulan endişeyi ve burada nüfus yapısını değiştirmek için katliamlara girişilebileceği kanaatini gösteriyordu.

Bu aşamada çoğunluğu Türk Ocağı gençleri olmak üzere bir grup İzmir Valisi İzzet Bey'e ve 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya giderek düşmana karşı direnmek için kendilerine silah verilmesini istemişlerse de bu istekleri kabul edilmemiştir. Bunun üzerine düşmana karşı direnmek için eli silah tutanların Ödemiş taraflarına çekilmesi ve Kışla'da bulunan silahların elde edilmesine çalışılması kararlaştırılmışsa da bu karardan bir sonuç alınamamıştır.

Bahri Baba Parkı'nda devam eden mitingde alınan kararları hükûmete bildirmek ve işgal kararını protesto etmek üzere bir heyet seçilmiş, Avrupa ve Amerika devletlerine telgraflar çekilmiştir.³⁶ Daha sonra "halk, meyus, fakat asil heyecanından bir zerre kaybetmeden yavaş yavaş dağılmıştır."³⁷

4. Yerel Direniş Hazırlıkları: İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti ve Redd-i İlhak Heyeti

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği söylentisi halk arasında yayılmıştı. Bu haber ile Megali İdea fikri ile yanıp tutuşan yerli Rumlar Yunan kuvvetlerinin İzmir'e gelecekleri günü heyecanla beklerken İzmir Türklerinin önemli bir kısmı uzun süren savaş yıllarının sonunda savaşı kaybetmenin verdiği eziklikle karamsar bir ruh hali içinde bulunuyorlardı. Kuvâ-yı Milliye'nin henüz teşekkül etmediği böyle bir dönemde Yunan işgaline karşı halkın milis kuvvetler oluşturarak direnmesi de mümkün olamamıştı. Uzun yıllar boyunca savaştan halkın,

³⁴ Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, s. 34.

³⁵ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 79 dn. 72.

³⁶ Kâzım Özalp, *Millî Mücadele, 1919-1922*, C. I, Ankara: TTK Yay., 1988, s. 7 vd.

³⁷ Bayar, Ben de Yazdım, C. VI, s. 1786.

yorgun ve fakir bir halde olması ile kutlu devlet anlayışının gereği olarak devletin/devlet erkânının bu konuda aldığı kararların bir sebep-i hikmetinin olduğuna inanması, Anadolu'da başlayan işgaller karşısında teslimiyeti zorlamış ve millî direnişin gecikmesine yol açmıştı. Ancak işgallerin başlaması ve işgallerde yaşanan insanlık dışı fiiller Türk halkını ciddi anlamda bir tercihe zorladı. Mütarekeyi imzalayan İstanbul Hükûmeti'nin işgallerin meşru olduğu, dolayısıyla mücadelenin hukuki zeminde yürütülmesi gerektiği düşüncesinden hareketle siyasi teşebbüsler yolunu tercih etmesine karşılık, Anadolu'da silahlı mücadeleye girişmek gerektiği görüşü gittikçe ağır basmaya başladı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve işgal sırasında yapılan mezalim halkın heyecana ve paniğe kapılmasına yol açmışsa da tam bir tereddüt yaşayan halk, Yunanlılara karşı konulması hususunda ikiye ayrıldı. Bir kısmı eldeki imkânlar ile yapılacak direnişin bir sonuç vermeyeceği ve Yunanlıların husumetine yol açarak daha fazla mezalim yapılacağı görüşünde idi.

Bu anlayış sadece İzmir'de değil neredeyse Batı Anadolu'nun tamamında vardı. Mesela Aydın'ın işgali konusunda Asaf Gökbel "Memleket zenginlerinin, İzmir katliamını Yunanlılar isteyerek yapmamışlardır. Türkler sebebiyet vermişlerdir. Yunanlıların buralara kadar gelmeleri mukarrer (kararlaştırılmış) ve mukadder (kaderde var) ise İzmir'deki elim hadisenin mutlaka Aydın'da tekrarlanması icap etmezdi." dediklerini nakletmektedir.³⁸ Nitekim işgalden önce Aydın Rum Metropoliti'nin başkanlığında Rumlardan oluşan bir heyet İzmir'e giderek Yunanlıları Aydın'a davet ettikleri gibi, Aydın Belediye Reisi Emin Bey de Yunan işgal komutanına bir telgraf çekerek Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgaline halkın muvafakat edeceğini ve işgalin sükûnetle karşılanacağını bildirmiştir. Neticede Rum ileri gelenlerinin telkini ile bazı Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan bir heyetin davet ve karşılmasıyla Aydın Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Aydın'ın işgalinde olduğu gibi daha sonra Manisa ve pek çok başka yer olaysız işgale uğramıştır.³⁹

Halktan bazıları İtalyanlardan medet umarak memleketlerini onların işgal etmesini istemiş, hatta İtalyanları davet edenler olmuştu. Halkın bir kısmı da haklarında reva görülen her türlü harekete karşılık çaresiz sükût ediyordu. İzmir Türklerinin içerisinde de her türlü olumsuzluğa rağmen şehrini Yunan istilasına bırakmak istemeyen ve her ne olursa olsun direnmek fikrine sahip çok sayıda insan mevcuttu. Fakat düşman işgaline karşı topyekûn direnme fikri, bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi İzmir'de yaşayan Türkler arasında da tam olarak kabul görmemişti. Siyasi bölünmüşlüğün etkisi ile vatan savunmasında ortak bir tavrın sergilenemediği böyle bir zamanda, İzmir'in işgalinde mülki ve askerî devlet erkânı gibi Türk halkı da son derce hazırlıksız bir halde idi. İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edileceği öğrenildiği zaman, işgale karşı direnmek isteyenlerin şehrin dışında, Ödemiş civarında bir direniş başlatma kararı almalarının, hatta işgal başladıktan sonra da böyle bir direnişin gerçekleşmemesinin temel sebebi direnişle ilgili yaşanan tereddütlerdi.

³⁸ Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, s. 133.

³⁹ Turan, *Yunan Mezâlimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, s. 262-263.

Paris Konferansı'nda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali konusunda yaşanan gelişmelere bakıldığı zaman, Venizelos'un da iddia ettiği gibi bölgede nüfus yoğunluğu tezine dayalı olarak yürütülecek olan politika belli olmuştu. Yunanistan ilk aşamada bölgede Rumların Türklerden daha fazla olduğunu göstermek istemiş, devamında ise bölgeyi Türklerden arındırmak için çaba sarf etmişti.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra 6 Kasım 1918 günü bir İngiliz monitörünün İzmir Körfezi'ne gelmesi üzerine yerli Rumlar karşılamak amacıyla körfezde toplanmışlar, Frenk Mahallesi'ni ve Kordon Boyu'nu baştan aşağı Yunan bayraklarıyla donatmışlardı. Üzerinde Yunan bayrağı veya Venizelos'un resimleri bulunan kartlar ve rozetler dağıtmışlardı.⁴⁰ Zaten mütarekeden sonra Rumlar kımıldanmaya başlamış ve tavırlarını değiştirmişlerdi. İtilaf devletleri adına İzmir'e gelen İngiliz monitörünün kumandanı Komodor Dixon, rıhtımda Rumlar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. "Dikson'un İzmir'e çıktığı andan itibaren başlayan sürekli Rum coşkunluklarının yanı sıra gayrimüslimlerin çıkardığı gazetelerde yayınlanan yazılar, Ermenilerin sessiz çalışmaları ve daha önce Midilli'de faaliyet gösteren İngiliz istihbarat teşkilatının İzmir'e taşınması, vatan mefhumunu anlayan her vatan çocuğunda semamızı kara bulutların kapladığı his ve kanaatini hâsıl etmiştir."⁴¹

Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, mütarekeden hemen sonra İzmir'de yaşanan Rumların taşkınlıklarından, Ermenilerin sessiz faaliyetlerine ve İngiliz istihbarat teşkilatının İzmir'e taşınmasına kadar bütün gelişmeleri ciddiyle takip eden, İzmir ve İzmir'de yaşayan Türk halkı ile ilgili nasıl planlar yapıldığı konusunu düşünen ve değerlendiren bir münevver zümre vardı. Bu aydınlar 6 Kasım günü Rumların tavırlarının altında yatan gayenin İzmir'in tam anlamıyla bir Rum şehri olduğu kanaatini yerleştirmek olduğunun da farkında idiler.

Birkaç Türk münevveri 1. Kordon'da bulunan Sporting Kulüp'ün balkonunda yemek yerken rıhtımda olanları izliyorlardı. Bunlar İzmir'in yerel tüccarından Moralızade Halit ve Nail Beyler ile Maliye Müfettişi Muvaffak, emekli binbaşılar Hüseyin Lütfi, Abdurrahman Sami ve İtibar-ı Millî Bankası İkinci Müdürü Naci Beylerdi. Bu onların ilk toplantısı değildi. Daha önce de Moralızadelerin Aya Yorgi Caddesi'ndeki ticarethanesinde bir araya gelmişlerdi. Bu toplantılarda Yunanlıların ve yerli Rumların İzmir üzerindeki isteklerine nasıl karşı konulabileceği görüşülmüş ve tartışılmıştı.

6 Kasım günü yaşanan taşkınlıkları seyrederken Moralızade Halit Bey'in "İzmir'i Yunanlılara karşı savunmak için bir cemiyet kuralım" demesi üzerine, orada bulunanların da onayı ile bir cemiyet kurma fikri ortaya çıkmış oldu.⁴² 1918 yılı Kasım ayı sonlarında resmen kurulduğu anlaşılan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye

⁴⁰ Bülent Şenocak, *Levant'ın Yıldızı İzmir*, İzmir: 2016, s. 200

⁴¹ Mesut Çapa, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/21 (1991), s. 553-554; Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2021, s. 7.

⁴² Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, s. 107-109.

Cemiyeti'nin⁴³ kuruluş nizamnamesi 9 maddeden oluşmaktadır. Nizamnamede cemiyetin kuruluş amacı, ülkenin maddi ve manevi gelişimini sağlamak, bu gelişime karşı teşebbüste bulunanlarla ilmi yollar ve meşru müdafaa şartları içerisinde mücadele etmek ve ülkenin çoğunluğunu oluşturan milletin hukukunu büyük devletlere ispat etmek olarak açıklanmıştır.

Her ne kadar İzmir'de kurulmuş ve İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti olarak isimlendirilmişse de bu cemiyetin sadece İzmir şehri veya sancağına münhasır bir teşkilat olmadığı, gerek civar illerde ve kazalarda şubeler açması, gerekse faaliyetleri itibarıyla Batı Anadolu'nun neredeyse geneline hitap ettiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, o günkü mülki taksimatta İzmir, Aydın Vilayeti'nin merkez sancağı durumundadır.

Cemiyetin kurucu üyeleri şunlardır:

Tüccardan Ahmet Burhanettin Bey	Tüccardan Arif Bey
Doktor Hacı Hasanzade Edhem Bey	Emekli Kurmay Binbaşı Abdurrahman Sami Bey
Alemdarzade Edhem Bey	Tüccardan Osman Nuri Bey
Muharrir Hasan Vasfi Bey	Selimzade Mehmet Bey
Emekli Binbaşı Hüseyin Lütfi Bey	Naci Bey
Tüccardan Moralızade Halit Bey	Tüccardan Sahlepçizade Mithat Bey
Tüccardan eski mebus Tokadizade Şekip Bey	Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi ⁴⁴
Emekli Kurmay Albay Selahattin Bey	Tüccardan Moralızade Nail Bey

Valilik makamına verilen dilekçeye göre cemiyetin idare meclisi üyeleri ise şunlardır:

Hacı Hasanzade Edhem Bey	Selahattin Bey
Hüseyin Lütfi Bey	Arif Bey
Moralızade Halit Bey	Abdurrahman Sami Bey
Tokadizade Şekip Bey	Sahlepçizade Mithat Bey

⁴³ Gerek nizamnamede, gerekse hatıralarda cemiyetin resmî kuruluş tarihi verilmemekle birlikte bazı araştırmalarda nizamname ve dilekçenin 1 Aralık 1918 tarihinde valiliğe verildiği kabul edilmektedir. Bkz. Çapa, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)", s. 554. Zeki Arıkan, 26 Kasım 1918 tarihli *Anadolu* gazetesinde yer alan bir habere atfen Cemiyet'in 23 Kasım 1918 tarihinde resmen kurulduğunu belirtmektedir. Bkz. Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1989, s. 63. İzzet Öztoprak da Tahsin Bey'in 9 Kasım-29 Kasım 1918 tarihlerinde İzmir Valisi olarak görev yaptığı ve Cemiyet'in beyannamesini valiliğe takdim ve ilmühaberini de onun zamanında aldığı görüşünden hareketle Zeki Arıkan'a atfen *Köylü* gazetesinde yayınlanan habere istinaden Cemiyet'in beyannamesini valiliğe vermiş olduğu 23 Kasım 1918 tarihini esas almakta ve Cemiyet'in bu tarihte resmen kurulduğunu belirtmektedir. Bkz. İzzet Öztoprak, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2014, s. 17-20. İzzet Öztoprak, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Üzerine Gözlemler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015, s. 70-71.

⁴⁴ İzmir Mevlevihanesi Şeyhi Nuri Efendi maiyetindeki kırk kişi ile birlikte I. Dünya Savaşı'nda Suriye-Filistin cephesinde vatan savunmasına koşan Gönüllü Mevlevi Alayı'na katılmıştı. Bkz. Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2010, s. 91.

Böylece kuruluşunu tamamlayan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakın olan Vali Ethem Bey'in baskısı sebebiyle durgun bir dönem geçirdikten sonra Nurettin Paşa'nın vali olması üzerine çalışmalarını hızlandırmış ve etki alanını giderek genişletmiştir. Nurettin Paşa, valiliği süresince İzmir'de Müdafaa-i Milliye, Türk Ocağı, Cemiyet-i İlmiye, İstihlâs-ı Vatan ve İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti gibi teşkilatların kurulması ve gelişmesine önemli yardımlarda bulunmuştur. Nurettin Paşa İzmir'deki fırka, cemiyet ve tüccar kulüpleri gibi teşekkülleri partiler üstü bir anlayış ile bir amaç etrafında toplamaya girişmiş ve Heyet-i İstişare isimli bir kuruluş vücuda getirmiştir.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Vali Nurettin Paşa'nın da iştirakiyle İzmir'de İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilayetlerini temsil edecek delegelerden oluşan bir kongre toplamak için hazırlıklara başlamıştır. Kongre hazırlıkları devam ederken Cemiyet, Padişah, Tevfik Paşa Hükûmeti ve İstanbul'daki İtilaf devletleri Yüksek Komiserlerine birer muhtıra vermek üzere İstanbul'a bir heyet göndermiştir.

Cemiyetin, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin önlenmesi amacıyla hazırlanmış olduğu 12 Mart 1919 tarihli bu muhtıra, Fransızca'ya da çevrilmiş, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir temsilciliklerine de imzalatılmıştır. Millî Mücadele'de, Mütareke'den hemen sonra İzmir'in işgali ihtimaline karşı ilk tepkilerden sayılan muhtıra metni şöyledir:

"Biz Aydın Vilayeti mümessilleri, Menteşe ve Karesi delegeleri; ırk, lisan ve Türk hisleriyle bu vilayet ve mülhakatının nüfus kesafeti, tarihi rabitaları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türk vatanının can damarı olan bu mıntıkada halkın beşte dördünü teşkil eden kitle namına beyanda bulunuyoruz. Teessüfle görüyoruz ki, ırkımızın düşmanı bazı küçük devletler feci durumdan istifade ederek, haksız ve sebepsiz olarak onlara her cihetten uzak ve yabancı milyonlarca bize tahakküm isteğindedirler, işgal etmek niyetinde oldukları bu vilayet ve mülhakatı varlığımızın asla bölünmez bir parçasıdır. Sulh Konferansında yüksek delegelerin aşikâr millî haklarımızın korunması suretiyle ırkımızın ve binnetice cihan sulhunun tehlikeden siyanetini (korunmasını) diliyoruz ve üstün saygılarımızla arz ediyoruz."⁴⁵

Netice itibarıyla hazırlanan muhtıra 12 Mart 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na, ABD Başkanı Wilson'a ve İstanbul'daki İtilaf devletleri Yüksek Komiserlerine gönderilmiştir.⁴⁶ Bu teşebbüsten bir gün sonra 13 Mart 1919 tarihinde İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Türk Ocağı ve bazı eski İttihatçıların da yardımıyla İzmir Tiyatrosu'nda ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Burada yapılan konuşmalarda İzmir'in Türk olduğu ve Türk kalacağı özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca üç maddelik bir muhtıra hazırlanarak İzmir'deki İngiliz, Fransız ve Amerikan temsilcilerine verilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, s. 80.

⁴⁶ Nail Moralı, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, İstanbul: Tekin Yay., 1976, s. 144-145.

⁴⁷ Çapa, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)", s. 558.

Toplantıya çok büyük bir ilginin olduğu ve binlerce kişinin katıldığı anlaşılmaktadır. Haydar Rüştü Öktem, hatıralarında kapalı miting olarak adlandırdığı bu toplantıya İzmir'deki bütün yabancı temsilcilerin davet edildiğini, evvelce hazırlanıp Fransızca ve İngilizceye tercüme edilen muhtıraların bu temsilcilere verildiğini, bu faaliyetlerin İzmir'deki yabancıların dikkatini çektiğini ifade etmektedir.⁴⁸

13 Mart'ta yapılan bu toplantının nedeni *Köylü* gazetesinde şöyle ifade edilmiştir: "Kanımızla yoğrulmuş ve âdetâ kemiklerimizle kurulmuş olan şanlı, canlı memleketimiz üzerindeki hakkımızın yalnız tarih cihetini değil aynı zamanda ilim ve hukuk yönünü de kuvvetli deliller ile ispat etmek ve gayr-ı muhik metalibi (haksız istekleri) red ile vatanımızın etrafında dönen ihtirasları protesto eylemek..." Türk Ocağı delegesi Vasıf Bey, yapmış olduğu açılış konuşmasında şunları söylemiştir: "İzmir/Aydın Vilayeti Türk'ün en muazzez yurdudur. Topraklarımızın üstünde mai-beyaz bayrağın temevvüç etmesine (dalgalanmasına) imkân yoktur. İzmir/Aydın Vilayeti'nde Türk'ün hukuku o kadar barizdir, esasat-ı hakikiyenin payimal olacağına ihtimal vermiyoruz. Selçuk-Türk hükûmeti zamanından beri halis Türklerin makarr-ı saadeti olan topraklar üzerinde hukuk-ı tarihiyemiz dokuzuncu asr-ı miladiden ibtidar eder. Abidatımız, millî devr-i sanatımızın mevludu tarihi camiler, çeşmeler, asar-ı mimariye meydandadır. Değil edvar-ı kadimede, bugün bile Rumluğun en çok inkişaf ettiği bir zamanda Aydın Vilayeti'nin ekseriyet-i kahiresini Türkler teşkil ediyor..."⁴⁹

Vasıf Bey'in konuşmasından sonra üç maddelik bir karar alınmıştır. Türk Ocağı toplantısında alınan bu karar şöyledir:

1. "İzmir-Aydın Vilayeti'nde Türkler gerek nüfus gerek emlak ve arazi itibariyle ekseriyeti teşkil ettiklerinden Wilson Prensiplerinin 12. Maddesi mucibince vilayetimize ecnebi hâkimiyeti giremez.
2. Cemiyet-i Akvam'ı teşkil eden düvel-i muazzamanın adaletkârâne siyasetlerinden İzmir-Aydın Vilayeti'mizdeki Türk hâkimiyetinin ref'inin (kaldırılmasının) kabul edilemeyeceğine muntazır ve kaniyiz.
3. İstikbalde insani ve medeni mefkûrelerle mücehhez ve hakiki bir heyet-i medeniye meydana getirmek isteyen Türkler, memleketlerinde başka bir hâkimiyetin hükûmran olmasını katiyen kabul etmemeye bütün kuvvetleriyle karar vermişlerdir."⁵⁰

Bu toplantıdan birkaç gün sonra da 17 Mart 1919 tarihinde İzmir Büyük Kongresi toplandı. Beyler sokağındaki sinemada yapılan kongreye Batı Anadolu'nun bütün müftü ve belediye başkanları ile her sancak ve kazadan seçilen delegeler iştirak ettiler. 1 Nisan 1919 tarihli *Vakit* gazetesinde yer alan haberde kongreye mülhakattan gelen 37 müftü,

⁴⁸ Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, s. 60-61.

⁴⁹ Öztoprak, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, s. 33-34.

⁵⁰ Öztoprak, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, s. 34.

37 belediye reisi ve yüzlerce ahali katılmıştı.⁵¹ Gösterilen ilgi itibariyle İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nce hazırlanan bu kongre, Batı Anadolu'da gerçekleştirilen en büyük kongredir.

İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa, Balıkesir Belediye Başkanı Hafız Mehmet Emin ve Denizli Belediye Başkanı Hacı Tevfik, Muğla Belediye Başkanı Ragıp Beyler cemiyetin idare heyetine seçildiler. Cami Bey Umumi Kâtipliğe, Moralızade Halit Bey de veznedarlığa getirildiler.

Kongrede bir muhtıra hazırlanmış ve telgrafla İstanbul'daki İtilaf devletleri Yüksek Komiserlerine verilmiştir. *Smryne Turque* broşüründe de yer alan muhtıra şöyledir:

“Biz aşağıda imzalı Aydın Vilayeti, Karesi, Mentеше sancakları dâhilinde bulunan İzmir, Manisa, Balıkesir, Aydın, Muğla, Denizli şehirlerinin belediye reisleri, müftü, umumi meclis azaları, matbuat ve bilcümle halk sınıflarının mümessilleri, millî Türk müesseselerinin arzularına dayanarak 17 Mart 1919'da İzmir'de toplanan Umumi Kongre'de milletin isteğine uyarak Umumi Harbin milletler hakları yönünden ileri sürülmekte olan inkılâp göz önüne alınarak büyük devletler tarafından ilan edilen bütün devletlerin sulh ve saadetine matuf yeni prensiplere uyularak ve bu inkılap ve prensiplere aykırı olarak bazı milletlerin Osmanlı Hükûmeti'nin müşkül vaziyetinden yararlanmak istemeleri üzerine dünya vicdanına Türk halkının temenni ve kararlarını arz eder:

1. Türk milleti, galip büyük milletlerin Şark'ta takip ettikleri politikanın, kendilerini imhaya matuf olmadığına kani olmak ister ve bunun teminini arzu eder.
2. Şark'ta mühim bir unsur bulunan Türk halkının maddi ve moral kalkınması; onun mutlak toprak ve millî istiklali ve 15. yüzyıldan beri Türk milletinin kültürel merkezi ve istiklalinin temeli olan payitahtının muhafazası ile kabildir.
3. Anadolu'nun batı topraklarına gelince; Aydın Vilayeti, Karesi ve Mentеше mümessilleri bu sancakların yüzde seksenini teşkil eden Türklerin, mülk, servet bakımından yüzde seksen beşi gibi yıkıcı bir çoğunluğa sahip olduklarını, aşağı yukarı bu mntıkların başlıca müstahsilleri buldukları ve diğer unsurların mahsulatın dış memleketlerden gelen mallarla mübadele işi ile yetindikleri, diğer taraftan buraların Türk bütünlüğünün sıklet merkezini teşkil etmesi itibariyle herhangi zorlanacak bir değişikliğin millî gayretimizi dumura uğratacağı; Türk milletini ekonomik, mali ve ticari bakımlardan müstevlilerin esaretine sürükleyeceği ve bunun unsurlar arasında devamlı çarpışmalar yaratacağı ve ülkenin bütün tabii zenginliklerinin mahvına sebep olacağını,
4. Büyük devletlerin adaletine güvenen Türk milleti; kendini felakete sürükleyen tehlike karşısında metanetini muhafaza ederek, tabii haklarını kendi kendine

⁵¹ Çapa, “İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)”, s. 559-560.

korumasına meydan verilmeyeceğini, yukarıda arz edilen nokta-i nazarların, herhangi bir karar alınmadan Sulh Konferansı'na telgrafla iblağına tavassutlarını ekselanslarından istirham ederiz."⁵²

Bu muhtıradan yer alan ifadelerden devletlerarası hukuk ve Wilson Prensipleri temelinde mücadele edileceğinin ihsas edildiği anlaşılmaktadır.

Bu kongreden sonra bir süre daha faaliyette bulunan cemiyet, İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın görevden alınması ve yerine (Kambur) İzzet Bey'in gelmesi üzerine sıkıntılı bir sürece girmiştir. Cemiyetin İzmir'den İstanbul'a taşınması ve faaliyetlerini burada devam ettirmesi kararlaştırılmışsa da konferanslar düzenlemek, uluslararası kuruluşlara, hükûmetlere muhtıralar ve risaleler göndermek, Avrupa'daki Türk dostu kişileri millî davaya destek olmaya davet etmek ve dâhilde propaganda faaliyetlerine devam etmek gibi çalışmalarını İzmir'in işgaline kadar sürdürmüştür.⁵³

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, idare merkezini İstanbul'a taşımak zorunda kalmıştır. Cemiyet, burada uzun bir süre hareketsiz kalmışsa da Alaşehir Kongresi'nde (16-25 Ağustos 1919) alınan bir kararla yeni yönetim kurulu belirlenmiş ve faaliyetlerine devam etmiştir. İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde galip devletler tarafından resmen işgali ve Cemiyet üyelerinin Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmeleri üzerine İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti de dağılmıştır.⁵⁴

5. Yunan İşgaline Direniş Kararı/Düşüncesi

Maşatlık Mitingi devam ederken İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nin 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ve İzmir Valisi İzzet Bey nezdindeki teşebbüsünden de anlaşılacağı gibi mütarekenin üzerinden altı aydan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen İzmir'in muhakkak görülen işgaline karşı bir tedbir alınmamış, direniş ciddi olarak düşünülmemiştir. İzmir Valisi İzzet Bey'in İzmir'in işgali kararı öğrenildikten sonra Amiral Calthorpe ile görüşerek ondan şehrin Yunanlılar tarafından değil tercihen İtilaf devletleri müfrezeleri tarafından işgal edilmesini istemesinden; hakeza 57. Fırka Kumandanlığı'nın Harbiye Nezareti'ne şifresinde yer alan "İzmir'in mutlaka işgali lazım geliyorsa Yunanistan hariç İngiliz, Fransız ve Amerikan birlikleri tarafından işgalinin temini merhamet-i beşeriyet nâmına şayan-ı istirhamdır."⁵⁵ ifadesinden İzmir'in galip devletler tarafından işgali durumunda buna itiraz edilmeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak İzmir'in İtilaf devletleri adına Yunanlılar tarafından işgali mevzubahis olunca idari ve askerî makamların Yunan işgaline karşı tepki gösterdiklerini görmekteyiz ki, son anda

⁵² Moralı, *Mütârekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, s. 171-172; Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, s. 82-83.

⁵³ Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, s. 15.

⁵⁴ İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin İstanbul'a taşındıktan sonraki faaliyetleri konusunda bkz. Çapa, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)", s. 561; Öztoprak, *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*, s. 76 vd.

⁵⁵ ATASE Arşivi (*Askerî Tarih Stratejik Etüt Arşivi*) Kl.402 D.(16-5)3 F.34.

gösterilen bu tepkinin/isteğin hiçbir anlamı olamamıştır. Gotthard Jaeschke, bu isteği değerlendirirken “Yunan işgali kendileri (Türkler) için hakaret ve zulüm manasına gelecekti.” demektedir.⁵⁶

Mütarekeyi imzalayan İstanbul yönetimi, muhtemelen işgallerin mütareke hükümlerine uygun olarak yapılıyor olduğunu veya olacağını düşünmüştür. Bu sebeple İzmir’in 14 Mayıs 1919 tarihinde müttefik devletlerce müstereken işgali, mütareke hükümlerine uygun ve meşru telakki edilmiştir. Zira bu işgalde de mütarekenin meşhur 7. Maddesi gerekçe olacak ve sadece İzmir istihkâmları işgal edilecek diye düşünülmüştür. Burada temel endişe 14 Mayıs’taki işgalde Yunanistan’ın yer alabileceği ihtimalidir. Daha Anadolu’da işgaller başlamadan önce ve işgaller başladıktan sonra yapılacak işgallerde, Yunan kuvvetlerinin bulunmaması veya daha önceden diğer devletler tarafından asayiş sağlandıktan sonra Yunan kuvvetlerinin gelmesi yönündeki istekler dikkate alınmamış ve sonuçsuz bırakılmıştı. 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’un işgalinde olduğu gibi 14 Mayıs 1919’da İzmir’in işgalinde de İtilaf kuvvetleri içinde Yunan askerleri yer almıştır. Mütarekede İzmir’in işgali, hele işgalde Yunanlıların da bulunacaklarına dair bir kaydın bulunmaması düşünülmemiş, gerekçeleri ne olursa olsun müttefiklerin uygulamalarına boyun eğilmiştir.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali kararı karşısında İstanbul Hükûmeti, İtilaf devletleri komiserlerine bir nota vermiş, İzmir’in İtilaf devletleri tarafından işgali konusunda Paris Konferansı kararına muhalefet etmeyeceğini ancak Osmanlı Devleti’nin hiçbir parçasının ırk, tarih ve coğrafya açısından Yunanistan ile hiçbir alakasının olmadığını ifade ile işgale Yunanistan’ın katılmasını protesto etmiştir.⁵⁷ Bu cılız protesto dışında hiçbir teşebbüs gücü kalmayan Osmanlı yönetiminin İzmir’in doğrudan Yunanlılar tarafından işgal edileceği bildirildiği zaman da etkili bir tepki göstermesi ve teşebbüste bulunması zaten beklenemezdi. İzmir’deki ileri gelen Türkler de İzmir’in işgali ihtimaline karşı mütereddit ve mütareke sonrasında umutsuz bir psikoloji içindeydiler. Kâzım Özalp, bu konuda şöyle demektedir: “En bedbin olanlarda bile Yunanlıların İzmir’i işgal etmeleri ihtimali düşünülmüyordu. İzmir şehrine, İngiliz, Fransız ve İtalyan kıtalarından birer müfreze ile muhtelit bir kontrol heyeti getirileceği söyleniyordu.”⁵⁸ İsmet İnönü de, “Yunanlıların Anadolu topraklarına çıkacaklarını tahmin etmiyorduk. Halbuki bütün bu ümitlerimiz ve tahminlerimiz hilâfına 15 Mayıs günü Yunanlıların İzmir’i işgal ettikleri haberi İstanbul’da duyuldu. İşgal İngiliz donanmasının himayesi altında bir facia şekilde olmuştur.” demektedir.⁵⁹

14 Mayıs 1919 günü 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa, İzmir’in işgal edileceğine dair notayı aldıktan ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa ile görüştüğünden sonra bölgede kendisine bağlı birliklere istihkâmların işgal edileceğini ve istihkâmlarda bulunan silahların teslim edileceğini bildirerek işgal sırasında kesinlikle karşı konulmamasını

⁵⁶ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 78.

⁵⁷ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 2000, Belge no: 105.

⁵⁸ Özalp, *Millî Mücadele, 1919-1922*, C. I, s. 3.

⁵⁹ Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, C. I, s. 17.

emretmiş; askerî silah depolarının yağmalanmaması için de tedbir almıştır. Yedek subaylardan ve İzmirli gençlerden bir grubun Ali Nadir Paşa'ya gelerek "Paşa ne yapmak lazımsa yapalım. Bizi eli kolu bağlı düşmana teslim mi edeceksin?" demelerine karşılık Ali Nadir Paşa hiçbir cevap vermemiş, kışladaki silah ve cephanenin halk tarafından yağma edilmemesi için muhafazasını emretmiştir.⁶⁰

Amiral Calthorpe tarafından İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair ikinci nota verildikten sonra Ali Nadir Paşa yine durumu Harbiye Nezareti'ne bildirmiş ve notaya uygun olarak İzmir'deki bütün kıtalara bir tebligat çıkarmış, asayişin ve sükûnun muhafazasını istemiştir. Ali Nadir Paşa, birliklere verdiği emirde 15 Mayıs 1919'da İzmir'i Yunanların işgal edeceklerini belirttikten sonra şöyle demiştir: "...esef verici olayların vuku bulmaması için bütün askerî kıtalar buldukları askerî garnizonlarda kalacaklardır. Çıkacak kıtalar ile kıtalarımız ve askerlerimiz arasında en ufak bir hadisenin birçok esef verici olaylara sebebiyet vereceği muhakkak bulunduğu için sükûnetin muhafaza olunmasına lüzum görülür. Bunu her subayın ve erin nazarına kemal-i ehemmiyetle koyuyorum."⁶¹ Ayrıca İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği kararı bildirildikten sonra 17. Kolordu Kumandanlığı'nda bir müzakere yapılmış, subayların ve erlerin kışlada toplanarak işgalin beklenmesine karar verilmiştir.⁶² Ali Nadir Paşa 14 Mayıs gecesi bütün subayların evlerine haber göndererek kışlada toplanmaları emrini vermiştir.⁶³

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa İzmir'in işgali ve yaşanan faciada 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'nın idraksizliğinin de dahil olduğunu belirten ve muhakeme edilmesini isteyen bir tezkireyi Harbiye Nezareti'ne vermiştir. Cevat Paşa'nın 24 Haziran 1919 tarihli yazısına göre:

- 1- Yunan harekâtı karşısında oradaki kumanda heyeti millî ve askerî şerefi kurtaracak tarzda hareket etmemiştir.
- 2- İşgal esnasında bir olay zuhur etmemesi ve işgal bitinceye kadar inzibat ve asayişin muhafazası için İtilaf temsilcileriyle müzareke edilerek tedbirler alınmamıştır.
- 3- Rum ahalinin Yunan askerleriyle birlikte Kışla'ya tecavüzünden sonra türlü hakaretler altında ve "Zito Venizelos" diye bağırarak mezbahaya giren sürüler gibi hareket etmektense askerî namus ve şerefin gerektirdiği tarzda hareket etmeyi tercih etmemiştir.
- 4- Seydiköyü'nde bulunan kıtalara önceden esaslı bir emir ve talimat verilmediğinden oradaki kıtalar dağılmıştır. Müşir Kazım Paşa başkanlığında kurulan Harp Divanı Ekim 1920 tarihinde konuyu incelemeye başlamıştır.⁶⁴

⁶⁰ Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, s. 66.

⁶¹ *Türk İstiklal Harbi*, C. II/Ks.1, Ankara: Gn. Kur. Harp Tarihi Dairesi, 1963, s. 53.

⁶² Fahrettin Altay, "İzmir Fâciasının Muhâkemesi", *Belleten*, XXII/89 (1959), s. 137.

⁶³ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 4.

⁶⁴ Altay, "İzmir Fâciasının Muhâkemesi", s. 138-139.

Harp Divanı'nın bu husustaki incelemeleri sonunda "İzmir Fâciasının Muhakemesi" adıyla kurulan ve 31 Ocak 1921 tarihinde görüşmelere başlayan mahkemede konuyla ilgili kimselerin ifadeleri alınmıştır. İşgal sırasında 56. Fırka (Tümen) komutanı Hürrem Bey ifadesinde işgale karşı alınabilecek tedbirleri belirttikten sonra "Kıtaatımız kâmilen kışlabend olacakları emir ve talep olunduğu sarahati mevcut iken artık bu saatten sonra İzmir asayişinin idamesine hükümlerle olunamayacağı esası düşünülerek yine hiç olmazsa işbu saatten itibaren şehirdeki emr-i asayişin idamesi gayesini temin eylemek üzere şehrin mühim noktalarına Düvel-i Müttefika adamları ikamesini temin eylemekten ibaret olduğunu" beyan etmiştir.⁶⁵

Bu ifadelerden Hürrem Bey'in de Cevat Paşa ile aynı görüşte oldukları anlaşılmakta ise de gerek İzmir'in işgali kararının bildiriliş tarzı, gerekse işgal sırasında vuku bulan olaylar karşısında İtilaf devletleri temsilcilerinin kayıtsız kalışları, şehrin işgali bitinceye kadar İtilaf devletleri temsilcileriyle müzakere yoluyla tedbirler alınarak asayişin sağlanmasının pek de mümkün olmadığını göstermektedir.⁶⁶

Mustafa Kemal Paşa, Ali Nadir Paşa'yı tenkit ederek "Yunanlılar İzmir'e çıktıkları zaman orada 17. Kolordu Kumandanı olarak karargâhıyla bizzat Ali Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak Kaymakam Hürrem Bey kumandasında 56. Fırka'nın iki alayı vardı. Bu kuvvet bilhassa Kolordu Kumandanı'nın emriyle mukavemet ettirilmeksizin büyük hakaretler altında Yunanlılara teslim edilmiştir." demektedir.⁶⁷ Muzaffer Tansu da Ali Nadir Paşa'nın birliklere vermiş olduğu emri şöyle tenkit etmektedir: "17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa bu emirle İzmir'in feci akıbeti için bilmeyerek elverişli bir zemin hazırlamış oluyordu. Çünkü buldukları garnizonlarda kalmalarını emrettiği Türk kıtalarının müteakip hareket tarzları hakkında hiçbir direktif vermiyor, gerek Türk kıtaları gerek İzmir halkı işgal kumandanının emir ve arzularına terk edilmiş bulunuyordu."⁶⁸

Esasen 15 Mayıs öncesinde İzmir'e bir İtalyan ve bir Amerikan dretnotu ile iki Yunan zırhlısının gelmesinden ve İngiliz ve İtalyan komutanlarının gelip gitmelerinden birtakım gelişmelerin olacağından şüphelenen Ali Nadir Paşa, İzmir'in işgali ihtimali üzerine İzmir'deki İngiliz temsilcinin dikkatini çekmişse de tatmin edici bir cevap alamamıştır. Paşa Harbiye Nezareti'nden de İzmir'in işgali vuku bulursa nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuştu. Söz konusu işgalin mütareke hükümlerine uygun olduğu ve zorluk çıkarılmaması gerektiği kendisine söylenen Ali Nadir Paşa İzmir'in işgaline karşı kendi inisiyatifi ile herhangi bir tedbir alma cihetine gitmemiş, Harbiye Nezareti'nin emirlerini harfiyen yerine getirmeye çalışmıştır.

⁶⁵ Altay, "İzmir Fâciasının Muhâkemesi", s. 151-152.

⁶⁶ Turan, "İzmir'in işgali üzerine", s. 748.

⁶⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1986, s. 301-302.

⁶⁸ Muzaffer Tansu, *Konuşan Hatıralar*, Ankara: Aydın Matbaası, 1974, s. 8.

İzmir'in işgalinden sonra İzmir dışında gerçekleşen işgallere karşı bazı tedbirler alınması, hatta resmî kuvvetlerle karşı konulması söz konusu edilmeye başlanacaktır. Harbiye Nezareti'nden 14. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 25 Mayıs 1919 tarihli şifrede, İzmir'de meydana gelen olayların Yunan kıtalarının medeni bir şekilde askerî harekâtı gerçekleştiremeyeceklerini ispat ettiği, Yunan kıtalarının Rumların meskûn olduğu 14. Kolordu mıntikasına gönderilmemesinin siyaseten sağlanmasının veya bu mümkün olmazsa işgalden bir kaç gün önce İngiliz veya İtalyan kuvvetlerinin ihracıyla asayişin sağlanmasının ve Yunan kuvvetinin ihracından sonra da bu kuvvetlerin görevlerine devam etmelerinin gerekli olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ise fiilen müdahale edilmesini ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili mütalaasında şunları söylemektedir: "Devlet yalnız İzmir istihkâmlarının işgali için nota almıştır. O halde İzmir dışında vuku bulan Yunan işgallerini resmî kuvvetlerimizle karşılamak icap eder. Burada hâlihazır Hükûmet, bir taraftan müdafaadan menettiğimiz millete karşı kendisini hiçbir zaman mesuliyetten kurtaramayacak bir haldedir."⁷⁰ Şevket Turgut Paşa'nın bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali karşısında gerekli tedbirler alınmamıştır ve gerekli tedbirler alınmaz ise Yunan işgali İzmir'le sınırlı kalmayacaktır. Şevket Turgut Paşa'nın İzmir'in işgalinden birkaç gün sonra Harbiye Nazırı olduğunu⁷¹ düşünürsek İzmir şehri dışında vuku bulan işgallere karşı resmî kuvvetlerce karşı konulması yönünde bir görüş ortaya çıkmış gibi görünse de böyle bir teşebbüs söz konusu olmamıştır. Ancak bölgedeki komutanlar ve birlikler milis kuvvetlerle birlikte Yunan işgaline karşı mücadeleye girişmişlerdir. Böyle bir direnişin hazırlanmasında Şevket Turgut Paşa'nın da önemli bir rol oynadığını belirtmeliyiz. Mesela 24 Mayıs 1919'da 56. Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği şifrede Şevket Turgut Paşa, İzmir'den alınan bir telgrafta Yunanlıların Menemen'i işgal edip oradaki silah ve cephaneyi teslim aldıklarının bildirildiğinden bahisle, "Devletin Yunanlılara kaptırılacak fazla ne bir silahı, ne tek fişengi ve ne de askeri vardır. Binaenaleyh, bu gibi tehlikelere mâruz mahallerdeki esliha ve cephane ile toplarımızı hiçbir dağdağaya meydan vermemek üzere emin mahallere naklettirmenizi rica ve böylece teslim-i silah gibi zilletlere meydan bırakılmamasını..." istemiştir.⁷²

Vali İzzet Bey de Ali Nadir Paşa'dan farklı davranmamış, halkın heyecanının teskini konusunda teşebbüste bulunmak ve halkı işgalin muvakkat/geçici olduğuna inandırmak üzere yeterli miktarda vasitanın gönderilmesini Polis Müdürü Fikri Bey'e emretmiştir.⁷³

⁶⁹ ATASE Arşivi Kl. 272 Ds. 71-56 F. 3.

⁷⁰ Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, XXXVII/148 (1973), s. 485-486.

⁷¹ 15-16 Mayıs 1919 tarihinde hükûmetin istifasından sonra 19 Mayıs'ta kurulan Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nde Şakir Paşa'dan boşalan Harbiye Nazırlığı'na Şevket Turgut Paşa getirilmiştir.

⁷² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/37 (1961), Vesika no: 899.

⁷³ *Islahat*, 27 Mayıs 1335.

İzmir'in işgalinde ve işgal sırasında yaşanan mezalimde mülki ve askerî amirlerin ihmalleri ve acziyetleri söz konusu ise de İzmir'de yeterli kuvvetin bulunmadığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Mevcut askerî birliklerde askerlerin önemli bir kısmı cepheye gönderildiğinden zaten kadrolar eksikti. Taburların mevcudu 100-150 kişiyi geçmiyordu. İngilizlerin mütareke şartlarına dayanan istekleriyle Kolordu silahsızlandırılmış vaziyette idi. İzmir'de Kolordu Karargâhı'na gelen bir İngiliz subayının verdiği talimat gereğince alaylarda yalnız dörder makineli tüfek bırakılarak kalan makineli tüfekler sandıklanıp sevk edilmek üzere istasyonlara gönderilmişti. 56. Fırka'dan hiçbir top İngilizlere teslim edilmemişse de bütün cephaneleri liman girişindeki Yenikale tabyasına depo edilmeye başlanmıştı. İstanbul'dan gelen emirle 56. Fırka'da yalnız iki bin silah bırakılarak kalan silahlar İngilizlere teslim edilmek üzere sandıklanıp istasyonlara sevk edilmişti. Nitekim Yunanlılar çıktıktan sonra silahların çoğunluğu sandıklanmış ve istasyonlarda depo edilmiş bulunuyordu. Ayrıca Ayvalık'taki kıyı bataryaları içeri alınmış, İzmir'deki kale toplarının kamaları kaldırılmıştı.⁷⁴

14 Mayıs akşamı Maşatlık'taki miting devam ederken halktan bazıları Kışla'nın yanındaki depolardan ve Polis Dairesi'ndeki depodan silah ve cephane almayı başarmış, bunlardan bir kısmı şehir dışına çıkmış, bir kısmı da aldıkları silahları evlerine götürmüştür.⁷⁵ Aynı gece İzmir'deki cezaevlerinden kaçan mahkûmlardan bazıları da Kışla'nın yanındaki depolardan silah almayı başarmışlardır.⁷⁶

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi muhtemel bir işgale karşı İzmir'deki mevcut askerî kuvvetler yeterli olmadığı gibi askerî ve mülki erkânın direnme iradesi de yoktur. Kazım Özalp da Kolordu'nun mukavemette bulunamayacağını kesin olduğunu, halkı şehir içinde çarpışmaya sevk etmenin de uygun olmadığını, düşmanın karadan ve denizden bütün harp vasıtalarıyla yapacağı hücumlara karşı koyabilecek bir teşkilatın vücuda getirilemediğini ifade etmektedir.⁷⁷

6. İzmir'in Yunan Kuvvetlerince İşgali

İzmir istihkâmlarının İtilaf devletlerince 14 Mayıs 1919 günü müşterek işgalinden sonra 15 Mayıs 1919 sabahı saat 8.00 sularında Punto (Alsancak) iskelesinden Yunan askerlerinin karaya çıkmasıyla İzmir'de Yunan işgali başlamıştır.

Yunan askerlerini karşılamak amacıyla, yerli Rumlar Kordonboyu'na toplanmışlardı. Elleri çiçekler ve bayraklarla dolu Rum kızlarının üzerlerinde mavi-beyaz kumaştan dikilmiş elbiseler vardı. Rumlar ellerindeki Yunan bayraklarını sallıyor, çiçekler, alkışlar ve "Zito Venizelos" bağırışlarıyla Yunan askerlerini selamlıyorlardı. Rihtımdaki bütün binalar Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Vapurlar ve fabrikalar sürekli düdük öttürüyor, başta Aya Fotini olmak üzere kiliselerin çanları durmadan çalıyordu. Bandolar da Yunan millî marşını çalmaktaydılar.⁷⁸ Metropolit ve rahipler diz çökmüş,

⁷⁴ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 2.

⁷⁵ Özalp, *Millî Mücadele, 1919-1922*, C. I, s. 7.

⁷⁶ Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, s. 101.

⁷⁷ Özalp, *Millî Mücadele, 1919-1922*, C. I, s. 7.

⁷⁸ ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 15.

ağlayarak ve ilâhiler söyleyerek Yunan bayraklarını öpüyorlardı.⁷⁹ *Atina Habercisi* adlı Yunan gazetesinde yayınlanan, İzmir muhabirinden nakledilen haberde 15 Mayıs'taki coşku şöyle anlatılıyordu: "Rıhtımlar adamdan taşıyor; tıklım tıklım dolu. Hepsinin de ellerinde Yunan bayrakları ve çiçeklerle dolu sepetler var. Sevinçten ağlıyorlar. İzmir'de şimdiye kadar böyle bir manzara görülmemiştir. Bütün evlerin balkonları bayraklar ve çiçeklerle süslenmiş, sokaklara da halılar serilmiş; halk sevinçten sarmaş dolaş sokaklarda dans ediyorlar."⁸⁰

İzmir Rum Metropoliti Hrisostomos, arkasında bir grup papazla Albay Zafiriu'ya gelerek "Hoş geldiniz" dedikten sonra "Yunan milletinin 3000 yıllık bir ayrılıktan sonra buradaki ırkdaşlarını Türklerin zulmünden ve esaretten kurtardıklarından dolayı Tanrı'ya minnet ve şükran duygularını sunmuştur."⁸¹ Sonra sevinç gözyaşları içinde gelenleri takdis etmiştir.⁸² Takdis merasimi bittikten sonra yürüyüşe geçen Yunan askerlerinin önünde Rum gençlerinden bir grup ve bu grubun başında bir Rum palikaryası, bayrak taşıyarak Yunan işgal kuvvetlerine öncülük etmişlerdir. Metropolit Hrisostomos da bu grubun başında gidenlerdendir.⁸³

Yunan işgal kuvvetleri, Kışla Meydanı'ndaki saat kulesinin önünde, Kışla'yı ve Hükûmet Konağı'nı işgal etmek üzere iki kola ayrılmıştır. Önde atlı bir tabur komutanı ve onun arkasında Yunan bayrağı taşıyan küçük rütbeli bir subayı takip ederek rıhtım boyu yoluyla Kışla önüne gelmekte olan Yunan Evzon Taburu'nun etrafında birçok Rum kadın ve çocuğu ile ellerinde tabancaları bulunan Rum gazetecileri ve Megali İdea Cemiyeti azasından bazı kimseler vardı.⁸⁴ Evzon Taburu'nun etrafını kuşatan yerli Rumlar "Zito Venizelos" diye bağırmakta ve Rumca bazı şeyler söylemekte idiler.⁸⁵

7. İlk Kurşun Olayı

Yunan Evzon Bölüğü, yürüyüş halinde iken bu hengâmede bir el silah atılmıştır. Atılan silah ile bayrağı taşıyan Yunan askeri yere serilmiştir. İşgal sırasında bir dizi olayın sebebi olarak gösterilen "ilk kurşun"un nereden, ne zaman ve kim tarafından atıldığı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır.

Rahmi Apak olayı şöyle anlatmaktadır: "İki Evzon taburu öncü olarak hareket etmiş, Kokaryalı'ya doğru yürümüşlerdir. Yürüyüş kolunun etrafı heyecandan muvazenesini kaybetmiş yerli Rumlarla sarılıyor. Türkler korku ve nefretle, diğer ecnebler hayretle bu yürüyüşü seyrediyorlar. Türk halkı birdenbire sersemlemiştir. Öncüdeki Evzon taburu,

⁷⁹ Bayar, Ben de Yazdım, C. VI, s. 1793.

⁸⁰ Ömer Sami Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919.

⁸¹ Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, s. 77.

⁸² Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara: Bilgi Yay., 1974, s. 111; Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", s. 522; 16 Mayıs 1919; Metropolit Hrisostomos'un askerleri takdis etmesi, Türk halkı üzerinde çok elim bir tesir yapmıştır. Bkz. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 80.

⁸³ ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 15/1-3.

⁸⁴ ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 78/1-14

⁸⁵ Turan, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali (15 Mayıs 1919)", s. 757-758.

üstü otel ve altı kahve olan ve adına Askeri Otel denilen binanın önüne geldiği vakit otelden bir silahın patladığı işitildi.”⁸⁶ Ali Çetinkaya ise hatıratında, Yunan askerlerinin Hükûmet kapısını biraz geçtikten sonra Hükûmet’e gelmekte olan Komiser Şükrü Bey’in üzerine Karşıyakalı bir Rum tarafından ateş edilmesiyle beraber karışıklığın başladığını söylemektedir.⁸⁷

Belgelerde ise silahın, Yunan işgal kuvvetinin Kışla meydanındaki saat kulesine geldiği zaman,⁸⁸ Askerî Kiraathane’nin önüne ulaştığı zaman,⁸⁹ Karantina caddesine doğru ilerlediği sırada,⁹⁰ Kışla’yı sükûnetle döndükten sonra,⁹¹ Kışla’yı geçip tramvay hattının bulunduğu yola geldiği bir sırada⁹² atıldığı ifade edilmektedir. *Islahat* gazetesinde silahın meçhul bir semtten atıldığı belirtilmiştir.⁹³ Bu farklı ifadeler şahitlerin olay anında farklı yerlerde bulunmalarından kaynaklanmakta olup, silahın Kışla civarında atıldığı anlaşılmaktadır. *Yunan Ansiklopedisi*’nde ise Jandarma Dairesi’nden, Kışla’dan, Hükûmet Konağı’ndan, Hapishane’den, Jandarma Mektebi’nden, limandaki mavnalardan ateş edildiği ifade edilmektedir.⁹⁴

İlk kurşunun kim tarafından atıldığı konusunda ise belgelerde, meçhul bir şahıs tarafından atıldığı,⁹⁵ silahlı Rumlar tarafından atıldığı,⁹⁶ Rumlar tarafından atılmış olmasının muhtemel olduğu,⁹⁷ Kışla’daki askerler tarafından atıldığı⁹⁸ ifade edilmektedir. Bir belgede, “Kışla’dan hiçbir ateş patlatılmamış iken bilâ-sebep Kışla üzerine Yunanlılar ateş açmışlardır.” denilmektedir.⁹⁹ İşgali, herhangi bir olay çıkmaması için sükûnetle karşılamak üzere Kışla’da toplananların¹⁰⁰ ateş etmemeleri akla uygun gelse bile heyecana kapılan birisinin ateş etme ihtimali olduğu gibi Rumlar da ateş etmiş olabilir.

⁸⁶ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 4.

⁸⁷ Ali Çetinkaya’nın *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, s. 10.

⁸⁸ ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 15.

⁸⁹ ATASE Arşivi Kl. 81 Ds. 139-299 F. 3.

⁹⁰ ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 81-1

⁹¹ ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 78/1-14; Kl. 85 Ds. 103-316 F. 22-10.

⁹² ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 5.

⁹³ *Islahat*, 27 Mayıs 1919.

⁹⁴ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 1795.

⁹⁵ ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 78-11; Kl. 85 Ds. 103-316 F. 22-1.

⁹⁶ ATASE Arşivi Kl. 81 Ds. 139-299 F. 3.

⁹⁷ Ali Nadir Paşa’nın Harbiye Nezareti’ne 20 Mayıs 1919 tarihli raporu için bkz. Turan, *Yunan Mezâlimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, EK. 7, s. 401 vd.

⁹⁸ ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 16.

⁹⁹ ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 47-1; Kl. 14 Ds. 72-55 F. 3-4.

¹⁰⁰ İşgal arifesinde İzmir şehrinde çok az sayıda (yaklaşık 350 kişi) muharip efrad bulunuyordu. Bkz. Süvari Yüzbaşı Ahmed, *Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*, (Hazırlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci), İzmir: Akademi Yay., 1993, s. 7.

Venizelos da 29 Mayıs 1919 tarihinde Clemenceau'ya gönderdiği mektubunda, Evzon birliğinin Türk mahallesine yaklaştığı bir sırada Kışla'dan, Vali Konağı'ndan ve evlerden Yunan askerlerinin üzerlerine ateş edildiğini ileri sürmüştür.¹⁰¹ Yunanlılar, Müttefiklerarası Mezâlim Tahkik Heyeti'ne verdikleri ifadelerde, kendi askerleri Kışla önünden geçerken Kışla pencerelerinden askerlerin üzerine bir el silah atıldığını ve bu sebeple askerlerin karşılık verdiklerini iddia etmişlerdir. Heyet refakatine memur Kadri Bey ise heyete verdiği mektubunda, Yunanlıların bu iddialarını reddetmiş ve konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Ne Kışla'nın penceresinden ne de başka bir yerden Yunan askeri üzerine hiçbir silah atılmamış idi ve Yunanlıların o vahşiyane hareketi o gün tesadüfen olmuş bir hadise değil, belki uzun bir hazırlığın tatbikât-ı hunharânesinden ibaret idi. O sebeple de Müslümanların sükûn-ı mutlakı karşısında katli bahanesini bizzat ihdâsa mecbur kalınca kendilerinden bir Rum'a bir el tabanca attırdıkları tahakkuk etmişti."¹⁰²

Müttefiklerarası Mezâlim Tahkik Heyeti'nin Paris Barış Konferansı'na sunduğu raporda, "İlk silahın kimin tarafından atıldığını kat'i olarak tespit etmek imkânsızdır. Yunan birlikleri ateş açmadılar ve yalnızca bu ilk silah atışına mukabele ettiler." denilmektedir.¹⁰³ İşgal sırasındaki olaylara şahit olan bir Fransız subayı, Rumların tahriklerini artırarak Türklerin sabrını taşırdıklarını, birkaç silah sesi işitildiğini, ateş edenlerin Türkler olup olmadığı konusunda bir şey söyleyemeyeceğini, bunu sırf katliama zemin hazırlamak için bizzat Yunanlıların yapmış olabileceğini belirtmiştir.¹⁰⁴

Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi gerek Yunanlılar gerekse Türkler ilk kurşun sonrasında çıkan olayların müsebbibi durumuna düşmemek için birbirlerini suçlama yoluna gitmişlerdir.

Hatıralarda ve konuyla ilgili birçok çalışmada ilk kurşunu atan şahıs hakkında farklı isimler verilmişse de Osman Nevres (Hasan Tahsin Recep) tarafından atıldığı kabul edilmektedir.¹⁰⁵ Nail Moralı, Hasan Tahsin'in ateşli, ele avuca sığmaz ve çok sevimli bir genç olduğunu, gazetesinde millî davayı savunduğunu söyledikten sonra ilk kurşunu Hasan Tahsin'in attığının söylendiğini ve Hasan Tahsin'in bunu yapabileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁶ Moralı'nın bu ifadesi tamamen rivayete ve kanaatine dayanmaktadır.

¹⁰¹ Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 1795.

¹⁰² Mustafa Turan, "İstiklal Harbi'nde "Müttefiklerarası Tahkik Heyeti", Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 8(1991), s. 704.

¹⁰³ Turan, "İstiklal Harbi'nde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti, Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi", s. 712.

¹⁰⁴ Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 28 Temmuz 1919.

¹⁰⁵ Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, s. 169 vd.; Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, s. 247; Okurer, *İzmir, Kuruluşun Kurtuluşu*, s. 174; Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, s. 93-94; Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", s. 523; Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 1792 vd.; Coşar, *İstiklal Harbi Gazetesi*, 16 Mayıs 1919.

¹⁰⁶ Moralı, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, s. 146.

Rahmi Apak da “Bu silahı Hasan Tahsin isminde bir gencin patlattığını ve kendisini de orada Yunan askerlerinin öldürdüğünü herkes söylemektedir.” der. Bu ifadenin devamında Apak, bu silahı atandan başka diğer bir kahramanın hikâyesini kendisine emniyet edilen bir zatın gözleriyle gördüğünü ve kendisine anlattığını belirterek şöyle nakletmektedir:

“Yunan Efzun alayı, tam askerî mahfel önüne geldiği zaman hapisten yeni kurtulup çıkmış olduğumu sandığım genç, uzun ve yağız bir delikanlı sokağın başına çömeldi. Nişan aldı. İlk kurşunda Efzun alayının sancağını taşıyan uzun boylu, müheykel (heykelleşmiş) bir Yunan erini, yani sancaktarı yere düşürdü. Yunan sancakçısı, kurşunu alnından yemişti. Ben bu manzarayı hükûmetin üst kat penceresinden seyrediyordum. Yağız Türk nişancısı, daha dört, beş kurşun, yani mavzerin mekanizması muhteviyatını boşalttı. Yunan sancaktar muhafız kıtası yere yatmış mukabele ederken arkadan Yunan bölükleri rıhtıma doğru kaçtılar. Sonra orada tekrar toplanıp mevzie girdiler.

Yağız delikanlı beş kurşundan sonra sokağa daldı. İki üç yüz metre kadar geriledi. Sonra, işittiğime göre çömelmiş ve sokak boyunca Yunanlıların üzerine atış yapmakta devam etmiş. Cephaneleri tükenmiş. O esnada civar evin penceresinden bakan yaşlı bir Türk kadınına dönerek: Nine, gördün ya, yarın ahirette şahidim sen ol. Kurşunum. Cephanem tükendi. Onun için tüfeğimi omuzladım; geri gidiyorum...”

Rahmi Apak bu hikâyeyi naklettikten sonra şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Bu yağız kahraman kimdi? Tek başına bir Yunan alayına karşı koyan, maddi-manevi bütün mesuliyetleri yüklenerek ilk kurşunu atan bu meçhul kahraman nerededir? Şehirden çekilirken mi öldürüldü, yoksa dağ başını tuttu, efelere mi karıştı? Sonra Aydın’a baskın yapanlar arasına katılarak orada mı vatanı uğruna (şehit) düştü? Onu kimse görmemiş. O kimseye sonradan bir şey söylememiş olmasına göre sağ kalması çok şüpheli. Fakat İzmir sokaklarında bir Yunan alayına yalnız başına karşı koymak. Bu o kadar övünülecek, iftihar edilecek bir iş mi ki, bundan bahsedeyim düşüncesiyle bu kahraman, kimseye bir şey söylememiş de olabilir. Bu halde, belki de sağdır, yaşıyordur.”¹⁰⁷

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Rahmi Apak da ilk kurşunu kimin attığı konusunda net bir bilgi verememektedir.¹⁰⁸ Meseleye, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaline karşı Türk halkının gösterdiği tepki açısından bakmak daha doğru olur. Bu itibarla, birçok eserde ifade edildiği gibi “sabrı taşan yağız bir delikanlının Yunan Evzon askerleri üzerine ateş etmesi” ferdi bir tepki olarak kabul edilmelidir.¹⁰⁹ Kaldı ki, gerek Maşatlık Mitingi’nde gördüğümüz heyecanlı tepkiler gerekse İzmir aydınlarının muhtemel bir işgale karşı silahlı direnişte bulunulması gerektiği yönündeki görüş ve faaliyetleri,

¹⁰⁷ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, s. 5-6.

¹⁰⁸ İlk kurşunun Hasan Tahsin tarafından atıldığı tezinin ortaya atılması Millî Mücadele’den sonradır. Bu konuda bkz. Mithat Kadri Vural, “Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve “İlk Kurşun” Meselesine Yeniden Bakmak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 100 (2019), s. 410.

¹⁰⁹ Turan, *Yunan Mezâlîmi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, s. 261.

İzmir'in işgali günü ilk kurşun olayında olduğu gibi daha pek çok ferdi tepkinin gerçekleşmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak bunların daha ziyade hatıralara yansıyan efsaneleşmiş rivayetler olduğu da belirtilmelidir.

İlk kurşun nerede veya kimin tarafından atılmış olursa olsun Jaeschke'nin söylediği gibi "Türk halkını sarmış olan korkunç öfkenin boşalması için verilen işaret oldu."¹¹⁰ Gerçekten de işgal günü yaşanan ve işgale ilk tepki olarak kabul edilen ilk kurşun olayı Anadolu'nun her tarafına yayılacak ve Kuvâ-yı Milliye'nin ortaya çıkışında ateşleyici bir rol oynayacaktır.

8. İzmir'in İşgali Sırasında Yaşananlar

İlk kurşun olayından sonra İzmir'in işgali sırasında yaşananlar şöyle özetlenebilir: Yunan askerleri, panik içinde kaçmaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra toparlanan Yunan askerleri, Kışla'yı ablukaya almışlar ve ateş etmeye başlamışlardır. İlk anda, Kışla'nın nizamiye kapısında nöbet bekleyen ve görevlerinden ayrılmamaları emrini almış olan erlerden birkaçı şehit olmuştur. Yunan askerleri, olay yerinde bulunan ve kaçamayan halk üzerine de ateş açmışlardır. Olay yerinde bulunanlardan pek çoğu öldürülmüş ve yaralanmıştır. Herhangi bir karşılık verilmediği halde Kışla, yarım saatten fazla süren ateşe maruz kalmıştır. Bu suretle yapılan hakareten sonra Osmanlı subaylarının etrafını saran Yunan askerleri, sille-tokat, dipçik ile küfürler ederek, tükürerek saldırmışlardır. Bunlara Rumlar da katılmıştır. Süngü ve dipçik darbeleri altında, subayların üzerleri aranmış, Türklük ve Müslümanlık alameti sayılan kalpak ve fesler yırtılarak ayaklar altında çiğnenmiştir. Subayların üzerlerinde bulunan para, saat, yüzük, sigara tabakası ve mendil gibi eşyaları gasp edilmiştir. Subayların formaları da Yunan askerleri tarafından sökülüştür. İzmir Kışlası'nda ümera, zabitan ve eratin pek çoğu öldürülmüş, yaralanmış ve akla gelmeyen hakaretler yapılmıştır. Kışla'daki subaylar ve askerlerin bir kısmı kabile halinde Patris vapuruna, bir kısmı da Averof zırhlısına sevk edilmişlerdir.

Yunan askerlerinin süngü tehdidi altında Rıhtım Caddesi istikametine sevk olunan kabile, "Zito Venizelos" diye bağırmaya zorlanmıştır. Kabile üzerine, güzergâhta yolun iki tarafına toplanmış olan Yunan askerleri ile silahlı Rumlar tarafından ateş edilmiştir. Yerli Rum ahali de subay ve askerler üzerine hakaretlerle saldırmışlardır. Bu esnada yerli Rum ahali ve Yunan askerleri tarafından atılan kurşunlarla subay ve askerlerin birçoğu şehit olmuş, birçoğu da yaralanmıştır. Bu yürüyüş sırasında şehit, yaralı ve kayıp subaylar ve askerlerle ilgili kesin bir rakam vermek güç olmakla birlikte otuzdan fazla şehit ve altmıştan fazla yaralı olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca hüviyetleri tespit edilemeyen birçok ölü ve yaralı vardır.

İkinci bir kol halinde ilerleyen Yunan işgal kütası, etrafını büyük bir Yunan bayrağı taşıyan yerli Rumlardan oluşan bir grup sardıği halde, tahrik edici bir tezahürat ile Hükümet binasına ulaşmış ve bina abluka altına alınmıştır. Yunan İşgal Komutanlığı'nın sabah yayımladığı beyannamedeki, "mülkiye ve adliye memurlarının eskiden olduğu gibi

¹¹⁰ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 80.

vazifelerine devam etmeleri” kaydına güvenerek görevleri başında bulunan hükümet memurları, daire karşısında bulunan Askeri Otel’in üst katına çıkan Yunan askerlerinin Hükümet Konağı’na ateş açmaları üzerine mahsur kalmışlardır. Valinin etrafında toplanan memurlar ve jandarma subayları, beyaz bir bayrak çekmek suretiyle ateşin kesilmesine çalışmışlardır. Bunu gören Evzonlar, içeri girerek, silahsız ve müdafaasız Türk memurlarının üzerlerine atılmışlardır. Türkçe ve Rumca küfürlerle, elleri yukarı kaldırtmak suretiyle hepsini dışarı çıkarmışlardır. Bu esnada süngü ve dipçik darbeleriyle birçok kimse yaralanmıştır. Fes ve kalpakları süngü ucu ile başlarından alınmış ve bu şekilde birçoğu başından ve yüzünden yaralanmıştır. Hükümet Konağı’nda beş kişi öldürülmüş, Vali İzzet Bey de tahkir edilmiştir. Vali yaverinin kordonlarını sökmüşlerdir. Tuttukları memurları ve Vali’yi elleri yukarıda, başı açık bir halde sokaklarda “Zito Venizelos” diye bağırarak Kışla’nın önüne getirmişlerdir.

Pasaport’a gelinceye kadar güzergâhtaki Rum ahali ile evlerindeki balkonlarda bulunan Rum kadınları tarafından ellerine geçen taş, toprak ve kiremit parçaları üzerlerine atılmak suretiyle memurlar hakarete maruz kalmışlardır. Sürülen kafilenin arkasında bıraktığı yol, yüzlerce şehit ve yaralı ile dolmuştur. Yunan kıtaatı tarafından toplanan efrat ile birlikte muhtelif mahallerden toplanan yedi yüzden fazla Türk ahâli de Patris vapuruna götürülmüştür. Patris vapuruna götürülmekte iken kafilenin üzerine Yunan temsilcisinin bulunduğu Leon torpidosundan açılan ateş sonucu yirmi bir subay yaralanmış, pek çok kişi de ölmüştür. Patris vapuruna işgal günü, İzmir’de Kolordu ve Fırka Kumandanları ile Erkân-ı Harbiye heyetleri de tutuklanıp götürülmüşlerdir. Tutuklulardan Ali Nadir Paşa, Kurmay Başkanı Abdülhamid Bey, 56. Fırka Kumandanı Hürrem Bey ve Ali Nadir Paşa’nın yaveri Mülazım Enver Efendi vapurdan çıkarılmışlar, diğerleri vapurda kalmışlardır.¹¹¹

9. İzmir’de Yunan İşgal ve Mezalimine Tepkiler

15 Mayıs 1919 günü Yunan işgaline karşı ilk kurşunun atılmasıyla birlikte Yunan mezalimi de başlamıştır. İşgal günü yaşanan katliamlar ve insanlık dışı olaylar, işgalin tabiatı gereği vuku bulmuştur gibi bir gerekçe ile izah edilemez. Yine işgalin failleri olan Yunanlı yetkililerin iddia ettikleri gibi ilk kurşun olayıyla birlikte Türklerin işgale direnmelerine Yunan askerlerinin karşılık vermesi üzerine istenmeyen olayların vuku bulduğu gerekçesi de inandırıcı olmaktan uzaktır. Zira söz konusu mezalim İzmir’in işgali ile bitmemiş bilakis Yunanlılar tarafından işgal edilen her yerde benzer olaylar Millî Mücadele’nin sonuna kadar artarak devam etmiştir. Bu sebeple Yunan işgali ile ilgili hemen her belgede ve hatıralarda Yunan mezalimi de bahis mevzuu edilmiştir.

¹¹¹ Turan, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali (15 Mayıs 1919)”, s. 758-760.

İzmir ve çevresinde gerçekleşen Yunan mezalimi, Amiral Bristol başkanlığında oluşturulan Müttefiklerarası Tahkik Heyeti'nce incelenmiş¹¹² olup Batı kamuoyu tarafından da öğrenilmiştir.

Gerek Mondros Mütarekesi imzalanırken gerekse İzmir'in işgalinden hemen önce Türk makamlarına verilen notalar üzerine İzmir'in ya da Anadolu'da herhangi bir yerin işgali söz konusu olur ise Yunanlıların işgale katılmaması yönündeki isteklerin temel gerekçesi Yunanlıların Türklere karşı mezalime girişecekleri endişesidir. Zira 1821 Mora-Tripoliçe'de baş gösteren isyandan¹¹³ itibaren gerek savaşlarda gerekse isyanlarda Türklerin maruz kaldıkları saldırılar ve mezalim bir asır boyunca Balkanlardan Anadolu'ya doğru büyük göçlere yol açmıştır. Balkan Harpleri sırasında Yunanlıların Müslüman Türk halkına karşı giriştikleri katliamlar ve zulümler henüz hafızalardadır. Bu savaş sırasında binlerce Türk öldürülmüş, binlercesi de Doğu Trakya ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Anlaşılacağı gibi ulus devletlerin kurulmasıyla belli bir toprak parçasını ülke olarak kabul eden ve siyasi gücü elinde bulunduran etnik bir grubun, orada yaşayan diğer unsurlara yaşama hakkı tanımaması göçü doğurmuştur. Yunanistan coğrafyasında yaşayan Türkler, sadece Yunanlılara ait bağımsız bir devlet kurmak isteyen Yunanlılar tarafından bir engel olarak görülmüşlerdir. O zaman yapılması gereken Türklerin yok edilmeleri ve sürülmeleri idi. Bu durum bir süre sonra sadece Yunanlıların başvurdukları bir politika olmaktan çıkmış diğer unsurların da netice alınabilir strateji olarak benimsedikleri bir politika haline gelmiştir. Balkanlarda baş gösteren diğer isyanlarda da Müslümanlara karşı büyük katliamlara girişilmiş ve Müslümanlar yerlerinden, yurtlarından atılmışlardır. Balkanlarda yaşayan gayrimüslim unsurların ulus devlet olmak amacıyla başlattıkları isyanlar, Batılı büyük devletler tarafından desteklenmiş, giriştikleri katliamlar ve zulümler de görmezden gelinmiştir.¹¹⁴

Yunanlıların Balkan Savaşlarında elde ettikleri kolay zaferden sonra millî emelleri kuvvetlenmiş ve I. Dünya Savaşı sonunda cüretleri son haddine varmıştı. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesini önemli ve tarihi bir fırsat olarak gören Yunanistan, hemen harekete geçmiş, tarihi misyonu olan Megali İdea'yı gerçekleştirmek için galip devletler safında yer almayı başarmış ve Batı Anadolu'da işgallere başlamıştır. İzmir'in işgaliyle birlikte Yunanistan işgal siyasetinin bir gereği olarak halka karşı mezalime girişmiştir.

İzmir'in işgalinden itibaren başlayan Yunan mezalimi esasen bölgeyi Türklerden arındırmayı planlayan Yunan işgal siyasetinin belirlediği bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezalimin yöntemlerini İmha (yok etme) ve Sürgün (göç ettirme) olarak

¹¹² Bu konuda bkz. Mustafa Turan, "İstiklal Harbi'nde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti, Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi", s. 695 vd.

¹¹³ Tripoliçe'de baş gösteren isyan ve yapılan mezalim konusunda bkz. Mustafa Turan-Musa Gürbüz, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suçlar ve Tarihi*, 1 (2006), s. 9-42.

¹¹⁴ Bu konuda bkz. Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çeviren: Recep Boztemur), Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 7 vd.

tasnif edebiliriz. İşgal edilen her yerde Türklere karşı yapılanları genel olarak; öldürme, yaralama, darp etme, ırza tecavüz, hakaret, soygun, yakma, tahrip ve her türlü kötü muamele olarak tasnif edebiliriz. Yunanlılar tarafından yapılan katliamlar, zulümler ve göç ettirmeler konusunda belgelerde pek çok bilgi bulunmaktadır.¹¹⁵

57. Fırka Kumandanı Şefik (Aker) Bey, 8 Ağustos 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporunda, Yunan mezaliminin sebebini şöyle tarif etmiştir: “Yunanlıların ayak bastıkları mahallerde, İslam ahaliye karşı irtikâp ettikleri vahşice mezalimi doğuran sebebe gelince: Şimdiki elim vaziyetimizi fırsat sayarak, işgal ettikleri arazideki İslam nüfus çoğunluğunu Yunanlılar lehine kovalayıp, yok etme siyasetini merhametsizce uygulamaktan ibarettir.” Raporun tarihi Yunan işgalinin bir hayli genişlediği ve yapılan zulümlerin müşahade edildiği bir zamana aittir. Bu itibarla yapılan zulümlerden oldukça etkilendiği anlaşılan Şefik Bey, aynı raporun devamında mezalimin “Yunan terbiye ve yaradılışındaki vahşiliğin eserleri” olduğunu da zikretmektedir.¹¹⁶

Müttefiklerarası Tahkik Heyeti refakatine memur Kadri Bey, heyete verdiği mektupta, Rumların asıl maksatlarının sürekli tahrik ve tecavüzler ile İslam ahaliyi ya tamamen mahvetmek veyahut terk-i diyara mecbur ederek arazi ve servetlerini ele geçirmek olduğunu ifade etmektedir. Mektubun devamında ise cephelerin herhangi bir noktasında vuku bulan en küçük bir muharebenin intikamını cephelerin pek gerilerinde sakin ahalden almaya çalıştıkları, bu suretle bunların işgal mıntıkası dâhilinde kalmak bedbahtlığına maruz kalan bî-çare ahaliyi mütemadiyen ve tahammül edilemez işkenceler içinde tuttuklarını belirtmek¹¹⁷ suretiyle Yunan imha siyasetinin bir başka yönüne dikkat çekmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi “...bütün Türkleri hicrete icbar için katliam yapmak konusunda tertibata tevessül eden Yunanlılar”¹¹⁸ işgal ettikleri yerlerde tertip edilmiş bir plan dâhilinde mezalim yapmışlardır. İşgal gününden itibaren meydana gelen Yunan tecavüzleri, ani bir hadise olmayıp, uzun bir hazırlığın neticesi idi. Bu husus birçok yazısmada özellikle belirtilmiştir.

Menemen halkı, yapılan katliam hakkında İtilaf devletleri temsilcilerine verdikleri muhtıradan, 17 Haziran 1919'da Yunan işgal kuvveti tarafından icra edilen mezalimin, tertip edilmiş bir planla yapılmış olduğunu, delil sayılabilecek olayları da zikrederek ifade etmişlerdir.¹¹⁹

Yunanlılar, Türk halkını imhaya karar verdikleri zaman, bunu tatbik etmek için gerekli vasıta ve kuvvetleri hazır bulunduruyorlardı. Daha önceden benzin ve bombalarla mücehhez özel “Tahrip Taburları” teşkil edilmişti. Yangın postalarının önündeki süvariler, göğüslerinde kırmızı bir işaret, başlarında siyah bir başlık, ellerinde boruya benzer sarı bir teneke ile fark edilebilirdi. Piyadeler de içi bomba ile dolu sepet ve benzin

¹¹⁵ İzmir'de yapılan mezalim hakkında geniş bilgi için bkz. Turan, *Yunan Mezâlîmi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, s. 76 vd.

¹¹⁶ Hamdi Buytulluoğlu, “Millî Mücadele Başlıyor”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, IV/24 (1969), s. 28.

¹¹⁷ Turan, *Yunan Mezâlîmi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, s. 53.

¹¹⁸ ATASE Arşivi Kl. 310 Ds. 17-44 F. 73.

¹¹⁹ Turan, *Yunan Mezâlîmi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1922)*, s. 56.

dolu tulumbalar taşırlandı. Evler, benzin dökülerek yakılmakta, bombalarla tahrip edilmekteydi. Bu plan Yunan ordusunun güzergâhına tesadüf eden her şehir, kasaba ve köyde tatbik edilmekteydi.¹²⁰

Ali Fuat Cebesoy, "Düşman, bilhassa Alaşehir'den sonra, ricat eden medeni bir ordu kılıç artığı olmaktan çıkmış, namusa tecavüz eden, sebepsiz yere her şeyi yakan, yıkan bir vahşi sürü haline gelmiştir." demektedir.¹²¹

Lord Kinross da şu tespiti yapmıştır: "Yunan ordusunun öteki yarısı, arkasındakilerle arayı açmış, denize doğru kaçıyordu. Ancak kaçarken köyleri, ekinleri ateşe veren, erkek, kadın, çocuk herkesi kesip öldüren bu sürüye ordu denemezdi artık. Çünkü bu, Yunanlıların aldıkları emirlere göre bir yok etme savaşı idi."¹²²

Yunanlıların, Uşak'tan İzmir'e kadar olan bölgedeki tahribatı çok büyük olmuştur. Yunanlıların ricatlerinde yaptıkları mezalim her yerde aynı şiddette olmamıştır. Bazı yerleri yakmağa ve tahrip etmeğe fırsat bulamamışlardır. Dumlupınar mağlubiyeti anlaşılınca Yunanlılar, artık vaziyetlerini, askerî kuvvetle kurtaramayacakları için İzmir'e doğru çekildikçe, tahliye edecekleri yerleri tahrip etmeğe karar vermişlerdir. Tahrip kararından sonra kuvvetlerinin bir kısmını tahrip vasıtalarıyla teçhiz etmişlerdir.¹²³

Aydın Mutasarrıflığı'nın 6 Eylül 1922 tarihli telgrafında, Yunan İmha Bölüğü'nün Köşk'ten Çiftlik'e kadar olan yerlerdeki halkı katlettiği, Çiftlik'te halkı camiye toplayıp makinallı tüfek ve süngülerle imha ettiği, ölenlerin arasında kadın ve çocukların da bulunduğu, İmam ve Serçe köylerinin de tamamen yakılmış olduğu belirtilmektedir.¹²⁴

10. Sevr Antlaşması ve İzmir'in Geleceği Hakkında Hüküm

İzmir'den sonra Yunan işgali hızla geniş bir sahaya yayılmış ve bugünkü on iki vilayet işgale maruz kalmıştır. Bu kadar geniş bir sahanın Yunanistan'a bırakılmayacağı aşikâr olduğu halde Yunanlıların bu denli kırım hareketlerine girişmesinin sebepleri kolay açıklanabilir bir husus değildir. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması'nın Yunanistan ile ilgili maddelerine bakılırsa, Sevr'de Trakya'da bir miktar toprak Yunanistan'a bırakılırken Anadolu'da sadece İzmir'in Yunanistan'a bırakılabileceği yönünde bir karar vardır:

"İzmir şehri ile Tire, Ödemiş, Akhisar ve Bergama'yı da içine alan bir bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti hakkının icrası Yunanistan'a bırakılacak, yalnız Osmanlı hâkimiyetine işaret olmak üzere İzmir kalelerinden birine Türk bayrağı çekilecektir. Fakat mahallî parlamento, beş yıl sonra çoğunluk kararıyla İzmir'in Yunanistan'a katılmasını Cemiyet-i Akvam'dan isteyebileceği gibi aynı husus için plebisite karar verebilecektir."¹²⁵

¹²⁰ Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1964, s. 61-63.

¹²¹ "İzmir'e Doğru", *Yakın Tarihimiz*, III/28 (1962), s. 34.

¹²² Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev. Necdet Sander), İstanbul: Sander Yay., 1984, s. 481.

¹²³ Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, s. 62-63.

¹²⁴ Mehmet Hocaoğlu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, İstanbul: Berekat Yay., 1985, s. 221.

¹²⁵ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 1973, s. 173-175; Tam ve orijinal metin için bkz. Meray ve Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*, s. 45 vd.;

Bu hükümden açıkça anlaşılacağı gibi, Yunanlılar Batı Anadolu'da oldukça geniş bir sahayı işgal ettikleri halde yalnızca İzmir'de "Osmanlı hâkimiyetinin icrası"nı elde edebilmişlerdir. İzmir'in Yunanistan'a bırakılabilmesi için de beş yıllık bir süreç getirilmiştir. Yani Yunanistan'ın gerçekleştirdiği işgale rağmen elde ettiği kazanım hem çok sınırlıdır hem de şarta bağlanmıştır. Böylesine muğlak bir ifade ile esasen antlaşmada zikredilmişse de Yunanistan'a İzmir ve civarında bir miktar arazi bırakılmış değildir. Zira beş yıl sonunda plebisit yapıldığı takdirde İzmir'in Yunanistan'a ilhakı da mümkün olmayabilirdi. Ancak böylesine bir diplomasi dili kullanılarak Yunanistan'a vaktiyle vaat edilen ve megalı idea ile örtüşen bir miktar arazinin şarta bağlı olarak bırakılması ile hem İngilizler için faydalı bir müttefik tatmin edilmiş, hem de beş yıl sonunda ve plebisit öncesinde bölge Türklerden arındırılmış olacaktır. Tabiatıyla Sevr Antlaşması'nda yer alan bu hüküm şaşırtıcı değildir ve Yunanlıların İzmir'de olduğu gibi İzmir dışında da müttefikleri adına ve muvakkaten işgallerini genişletmelerindeki asıl sebebi açıklamaktadır.

11. Kuvâ-yı Milliye'nin Kurulması

İzmir Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiği zamanda mütareke gereğince Türk ordusu terhis edilmiş, silah ve cephanesine de el konulmuştu. Bu itibarla işgallere karşı koyacak bir kuvvet kalmamıştı. Bu durumda yapılması gereken milis kuvvetler oluşturmak suretiyle silahlı direnişin hazırlanmasıydı. Uzun yıllardır savaştan halkın yorgun ve fakir bir durumda olması, en önemlisi de umudunu kaybetmiş olması Kuvâ-yı Milliye'nin ortaya çıkmasını bir hayli geciktirdi.

Anadolu'da işgallerin başlaması üzerine Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Gökçen Efe gibi daha ziyade efelerin oluşturdukları çeteler Yunan kuvvetlerine karşı mücadeleye girişmişlerdir. Ordudan terhis edilen ve kaçan subaylar-askerler ve milislerle birlikte yavaş yavaş mukavemet grupları teşekkül etmiş ve ilerleyen düşman kuvvetlerine karşı direnmeler başlamıştır. Böylece cephelerde ordu ve halk, bir mücadele kuvveti olarak kenetlenmiş ve Kuvâ-yı Milliye ortaya çıkmıştır. Bu itibarla Kuvâ-yı Milliye'nin, sadece milislerden oluşmadığı, gerek teşekkülünde gerekse mücadelesinde mevcut askerî gücün halk ile birlikte hareket ettiği belirtilmelidir.¹²⁶

İşgalden önce İzmir'de bazı kimseler, işgale karşı silahlı mücadele edilmesi yönünde görüşler ileri sürmekteyse de bu görüş fiiliyata geçmemiştir. İşgalden yaklaşık on beş-yirmi gün önce Türk Ocağı'nın bir toplantısında İzmir mebusu Mustafa Necati Bey, Rumların harıl harıl silahlandığını, muhtıralarla, nutuklarla, gösterilerle bir netice

Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, C. I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1963, s. 524 vd.

¹²⁶ Millî Mücadele'nin başlarında ilk işgaller karşısında oluşturulan milis kuvvetleri, esasen düşmanın beklemediği bir direniş göstermişlerse de bu düzensiz kuvvetlerle ciddi bir başarı elde edilmesi mümkün olamazdı. Nitekim 24 Ekim 1920 tarihinde iki fırka ile milis kuvvetlerinin Gediz'deki Yunan kuvvetleri karşısında yenilmeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa, 8 Kasım 1920 tarihinde "süratle muntazam ordu ve büyük süvari birlikleri vücuda getirmek" kararı almış ve ilerleyen zaman içinde milisler düzenli ordunun bünyesine dâhil edilmişlerdir. Bkz. Mustafa Turan, "Kuvâ-yı Milliye'nin Anlamı, Tarihi ve Fikri Temelleri", *Türk Yurdu*, 366 (2018), s. 63.

alınamayacağını, her ihtimale karşı Türklüğün silahlanması gerektiğini söylemiştir. Haydar Rüştü Bey, Necati Bey'in teklifinin bazı kimseleri ürküttüğünü, lehinde-aleyhinde sözler söylendiğini, Necati Bey'in de teklifin ekseriyetle kabul edilemeyeceğini hissettiğini belirtmektedir.¹²⁷ Anlaşılacağı gibi silahlı mücadele konusunda hem geç kalınmış hem de ciddi bir irade ortaya konulamamış, İzmir Yunanlılar tarafından herhangi bir direnişle karşılaşmadan işgal edilmişti.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonradır ki, işgalle birlikte zulümlerin yaşanması ve İtilaf devletlerinin Türklerin hukukuna yönelik saldırılar karşısında sessiz kalmaları üzerine silahlı direniş fikri kabul görmeye başlamıştır. Bu itibarla İzmir'in işgali, Kuvâ-yı Milliye'nin teşkilinde önemli bir amil olmuştur. Lord Kinross'un ifadesiyle, "Yunanlıların işgaline uğramak, hiçbir yurtsever Türk'ün sindiremeyeceği bir hareketti. Bu tam, Türk'ün savaşçı ruhunu bir kere daha ateşlemek için gereken kıvılcımdı."¹²⁸

İzmir'in işgalinden hemen sonra Yunanlıların davranışlarını gören, işgaller karşısında göç edemeyen yaşlı ve malul Türklerin bataklıklara atılarak yok edildiklerine tanık olan ve millî duyguları için için kabaran halk silahlanmaya başlamıştır. Ordunun zayıf olması, Damat Ferit Paşa'nın kanlı olaylar karşısında yararsız protestolarla yetinmesi, halkı "kendi başlarının çaresine bakmak" durumuyla karşı karşıya getirmiştir.¹²⁹

Rahmi Apak, "Türk'ü tekrar silaha sarılmağa mecbur eden başlıca iki faktörden birisi, 15 Mayıs 1919 günü Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılması, ikincisi de yerli Hristiyanların memleketi işgal eden düşman askerlerinden yüz bularak Türklerin mallarına, canlarına, şeref ve namuslarına saldırmak suretiyle yaptıkları şımarıklıklar olmuştur." demektedir.¹³⁰

Rauf Orbay, Yunanlıların eylemlerinin sonucunu şöyle anlatmaktadır: "...lüzumsuz ve icapsız hareketleri ile bir milleti şeref ve namusunu korumak azmiyle silaha sarılıp mücadeleye sevk ettiklerinin farkında olmayışları idi ki, bizim o kâbuslu günlerdeki en büyük kazancımız da işte bu idi."¹³¹

Mustafa Kemal Paşa da bu konuda şöyle demiştir: "İzmir hâilesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassis ve mütenebbih oldu ve derin uçuruma sürüklendiğini idrak etti ve onu müteakip hukukunu muhafazaya bizzat karar verdi."¹³²

¹²⁷ Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, s. 63

¹²⁸ Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, s. 250.

¹²⁹ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1988, s. 148.

¹³⁰ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Ankara: E. U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yay., 1957, s. 190.

¹³¹ "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, II/26 (1962), s. 400.

¹³² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938*, C. II (Toplayan: Nimet Arslan), Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., 1981, s. 11.

Asker ve milislerin birlikte hareket ettikleri ilk çatışma, 27/28 Mayıs gecesi Ayvalık'a asker çıkarmak isteyen Yunanlılarla 172. Alay Kumandanı Ali (Çetinkaya) ve Hamdi Beylerin milis kuvvetleri arasında gerçekleşmiştir.¹³³ Bunu diğer çatışmalar ve direnmeler takip etmiştir. Mesela 61. Fırka Kumandanı tarafından Harbiye Nezareti'ne çekilen 21 Temmuz 1919 tarihli telgrafta, Akhisar mıntıkasında Mihaili Çiftliği'nde Yunan müfrezesiyle Kuvâyı Milliye arasında çatışma olduğu belirtilmiştir.¹³⁴ Yine 14. Kolordu Kumandanı'nın, Harbiye Nezareti'ne raporunda, Bergama civarında Türk halkının millî kuvvetler halinde Yunanlılarla çarpıştığı bildirilmiştir.¹³⁵

Cephelerde ordu ve halk, Kuvâ-yı Milliye şeklinde kenetlenmiş bir mücadele kuvveti halinde Yunanlılarla çarpışırken, sivil idare amirleri de kendi bölgelerinde, güçlerine, teşebbüs kâbiliyetlerine ve kendi görüşlerine göre vatanın selameti için çalışıyorlardı.¹³⁶

Kuvâ-yı Milliye hareketinin sırf meşru ve nefsi müdafaadan ibaret olduğu, halkın Yunan işgali ve mezalimi karşısında kendini korumak amacıyla silaha sarıldığı, askerî ve mülki makamlar ile Kuvâ-yı Milliye teşkilatlarınca sıkça dile getirilmekteydi. Mesela Aydın ve Havâlisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe, 30 Kasım 1919 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği yazısında, "Yunanlıların bütün cihana karşı pek aşîkâr olan harekât-ı zulmânesine Anadolu'da teslim-i nefis edecek bir Türk düşünülemez. Anadolu mücadeleye devam edecektir."¹³⁷ demek suretiyle Yunan işgaline karşı tepkisini göstermişti.

İzmir'in işgalinden iki hafta kadar sonra Ödemiş'de, Kaymakamlık odasında Kaymakam Bekir Sami (Baran) Bey'in başkanlığında bir toplantı yapılmış, 29/30 Mayıs'ta tarihi bir karar alınmıştır. Toplantıda bulunanların hepsi "vatanın selameti için kanlarının son damlasına kadar çalışacaklarına" yemin etmişlerdir. Böylece Ödemiş Kuvâ-yı Milliyesi kurulmuştur.¹³⁸ Esasen Bekir Sami Bey, ilk zamanlarda Yunan işgali karşısında bir teşkilat kurulması fikrine karşıdır. Ancak gelişen olaylar Bekir Sami Bey'in fikrini değiştirmesini sağlamış, Ödemiş'de Yiğit Ordusu adıyla kurulmaya çalışılan millî teşkilata bizzat destek vermiştir. İzmir'in işgalinden sonra gerek İzmir Valisi İzzet Bey'e gerekse İtilaf devletleri temsilcilerine çekilen telgraflarda da Bekir Sami Bey'in imzası vardır. 29/30 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Valisi İzzet Bey'e telgrafında şöyle demiştir: "Geçenki telgrafımda Bayındır, Tire'nin Yunanlılar tarafından işgalinin bu kazayı kan ve ateş içinde bırakacağını söylemiştim. Ödemiş Kuvâ-yı Milliye kumandanının emriyle yeni vazifemi ifaya başladım. İslam âlemine son vazifemi ifa ediyorum. Aziz vatanın,

¹³³ Özalp, *Millî Mücadele, 1919-1922*, s. 15.

¹³⁴ ATASE Arşivi Kl. 28 Ds. (20-A)113 F. 35.

¹³⁵ ATASE Arşivi Kl. 22 Ds. 45-87 F. 76.

¹³⁶ Buytulluoğlu, "Millî Mücadele Başlıyor", s. 29; s. 57.

¹³⁷ ATASE Arşivi Kl. 119 Ds. 427 F. 43/2-3; Demirci Mehmet Efe, 8 Ağustos 1919 tarihli II. Ordu Müfettişliği'ne yazısında da düşmana karşı vatan ve nâmuslarını korumak isteyen mücâhitler ordusuna katılmak isteyen gönüllülerin sayısının 17 bine ulaştığını söylemektedir. Bkz. ATASE Arşivi Kl. 426 Ds. (1-5)4 F. 44, 46.

¹³⁸ Bu hususta bkz. Alev Coşkun, *Kuvayı Miliye'nin Kuruluşu*, İstanbul, Çağdaş Yay., 1996, s. 227 vd.

necip milletin bizleri değil, bahtsız Türk milletini Yunanlılara feda edenleri tel'in etsin. İslam âlemini kurtaracak, insan kanının akmasına mâni olacak son, Yunan kuvvetlerinin çıkmasını temin etmektir. İtilaf devletleri mümessillerine arz ettiğim keyfiyeti izah ve kendilerini lütfen ikaz buyurunuz..."¹³⁹ Bekir Sami Bey aynı tarihte İtilaf devletleri temsilcilerine de bir telgraf çekerek tepkisini açıkça dile getirmiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin kuruluş gerekçesinin açıklandığı ve artık silahlı mücadelenin verileceğinin ifade edildiği bildiri\telgraf şöyledir:

"İnsani düşünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyeti vaad eden büyük milletin necip evlâtları; Paris'te, Sulh Konferansı'nın kararıyla ne büyük bir cinayet işlendiğini artık idrak ediyorsunuz zannederim. Bugün burada başlayan galeyana-ı milli, beni vatanımın perişanlığı, âlem-i İslamın felaketi, insaniyetin heyecanları arasında Kuvâ-yı Milliye kumandanının süngüleri altında yazdığım söz, sizi artık ikaz ederek fazla kanlar akmasına meydan vermeyeceğinize, milletinizin, devletinizin namusu kâfidir.

Muazzam devletlerin âlicenap mümessilleri, akdettiğimiz mütareke, bizim ve sizin namusumuz değil miydi? Biz buna riayet ettik. Siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmir'imizi Yunanlıların mülevves ayakları ile çiğnettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettirdiniz. Şehitlerimizi istihfaf ettirdiniz. Muhafazasını ahdedtiğiniz silah ve cephanelerimizi onlara verdiniz. Hükûmet muhaberatı müstesna iken resmî telgrafları bile sansüre tabi tuttunuz. Dünyanın her tarafında yükselen Türk'ün feryadına kulaklarınızı tıkadınız. Hristiyanların canı ve malı insani düşüncelerle galeyana gelen Türklere bir veditir. Buna emin olunuz. Bugüne kadar sû-i muamele yapılmadığı gibi bundan sonra da yapılmayacaktır. Anlamadığımız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve âlem-i İslam vazife-i medeniyesini göstermeye başladı. Yunan kuvâ-yı işgalîyesi İzmir'den çekilmediği takdirde bu uğurda bundan sonraki dökeceğimiz kanların mesuliyeti size ve temsil ettiğiniz milletlere râci olacaktır. Yirminci asrın cemiyet-i insaniyesini yaşatmak sizin vereceğiniz son karara tabidir. Silah patlarsa göreceğiniz netice pek acı ve elim olacaktır. Artık biliniz ki kalem değil silah dönüyor."¹⁴⁰

Daha sonraki tarihlerde de Kuvâ-yı Milliye'nin ortaya çıkmasının gerekçesi benzer ifadelerle yayınlanmıştır. Mesela, 3 Mart 1920 tarihli *İzmir'e Doğru* gazetesinde İzmir Şimal Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi'nin bir beyannamesi yayınlanmıştır. Bu beyannamede, "Kuvâ-yı Milliye'nin sebep ve hikmet-i teşkiline milletin arzu ve muavenetiyle Yunan vahşetlerine nihayet vererek Anadolu'nun kapusu olan İzmir'i kurtarmak ve İslam halifesinin Osmanlı padişahının istiklalini, saltanatını, bayrağını idame ettirmektir. Bundan başka bir vazifesi ve maksadı yoktur." denilmektedir.¹⁴¹

¹³⁹ Coşkun, *Kuvayı Miliye'nin Kuruluşu*, s. 288.

¹⁴⁰ Coşkun, *Kuvayı Miliye'nin Kuruluşu*, s. 286-287; Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VI, s. 1903; Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s. 125.

¹⁴¹ *İzmir'e Doğru*, 3 Mart 1336.

12. Yunanlılarla Savaşlar ve İzmir'in İstirdadı

15 Mayıs 1919 tarihinde Anadolu'da başlayan ve Millî Mücadele'nin sonunda kadar süren Yunan işgali sürecinde İzmir, Yunan kuvvetleri için merkez karargâh durumundadır. Tabiatıyla Yunan kuvvetleriyle vuku bulan her savaşta İzmir önemli bir konumda olmuştur. Bu itibarla işgal altındaki İzmir'in kurtarılması Millî Mücadele'nin başarısı açısından son derece önemli görülmüştür. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başlayan İstiklal Harbi'nin bir yönünü Yunan kuvvetleriyle girişilen muharebeler oluşturmuştur. Bir yandan İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'da Yunan işgallerine karşı mahallî direnişler yaşanırken bir yandan da cereyan eden savaşlar Türk millî istiklalinin kazanılabilmesi için büyük bir önem taşımaktadır.

Batı Anadolu'da düzenli bir ordu kuruluncaya kadar Yunanlılara karşı savunmada kalan mevcut Türk kuvvetleri, 6 Ocak 1921 günü Bursa'dan Eskişehir, Uşak'tan da Afyon yönüne doğru ileri harekâta başlayan Yunan kuvvetleriyle 9 Ocak'ta İnönü mevzilerinde karşı karşıya gelmişlerdir. Türk kuvvetleri, 10 Ocak'ta şiddetli bir taarruza geçen Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Türk birliklerinin bu çekişme rağmen ciddi bir direniş göstermeleri sebebiyle Yunan Kumandanlığı, Türklerin her ne pahasına olursa olsun savunmaya devam edeceklerini görmüş, dolayısıyla o güne kadar olduğu gibi ondan sonra yapılacak taarruzdan da bir netice alamayacakları kanaatine varmıştır. Daha sonra Yunan Komutanlığı, üstün Türk birlikleriyle savaşmak zorunda kalınacağını ve yalnız başına yenilme ihtimalinin bulunduğu düşüncesiyle 11 Ocak 1921 sabahı geri çekilmeye başlamıştır. Böylece iki taraf kuvvetleri birbirlerinden haberi olmadan, biri doğu, diğeri batı istikametine çekilmişlerdir.¹⁴² I. İnönü Muharebesi askerlik bakımından küçük bir muharebe olmasına rağmen dış görünüş itibarıyla Yunanlıların Türkler karşısındaki ilk başarısızlığıdır. Bu itibarla I. İnönü Muharebesi ile Türk milletinin varlığı ve savaş gücüne sahip olduğu ispatlanmıştır.¹⁴³

Sevr Antlaşması'nı bir an önce uygulamak isteyen İngilizler Yunanlıları esaslı bir taarruza geçirmeyi planlarken I. İnönü Muharebesi ile itibarları sarsılan Yunanlılar da Sevr Antlaşması ile elde ettikleri menfaatlere sahip olmak için daha büyük çapta bir taarruz hazırlığında bulunuyorlardı.

Asker ve silah bakımından çok üstün durumda bulunan Yunan kuvvetleri, 23 Mart 1921'de Eskişehir ve Afyon'a doğru harekete geçti. 28 Mart'ta İnönü mevzilerinde başlayan şiddetli taarruz ile Yunan kuvvetleri bazı mevzileri ele geçirmişlerse de 31 Mart'ta karşı taarruza geçen Türk kuvvetleri, Yunanlıları ağır zayıyata uğratarak, 1 Nisan 1921'de İnönü mevzilerinden çekilmek zorunda bıraktı. Böylece II. İnönü Muharebesi'nde de Türk askeri zafer kazanmış oldu.¹⁴⁴

¹⁴² Muharebe hakkında geniş bilgi için bkz. *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*, C. II/3, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yay., 1994, s. 161 vd.

¹⁴³ Mustafa Turan, *Millî Mücadele Tarihi, 1918-1923*, Ankara: Berikan Yay., 2019, s. 118.

¹⁴⁴ Turan, *Millî Mücadele Tarihi, 1918-1923*, s. 158-159.

İnönü'de iki defa ağır yenilgiye uğramalarına rağmen, Sevr Antlaşması'nı Türklere kabul ettiremeyen İngiltere'nin de desteğiyle Yunan kuvvetleri, 8 Temmuz 1921'de taarruza geçmişlerdir. Bu taarruzda Türk kuvvetlerinin, Yunan ordusu karşısında tutunamayarak çekilmesi üzerine 13 Temmuz'da Afyon, 17 Temmuz'da Kütahya, 19 Temmuz'da Eskişehir Yunanlıların eline geçmiştir. Eskişehir ve Kütahya Savaşlarında Türk ordusunun kendisinden çok üstün durumda bulunan Yunan ordusu karşısında tutunamaması ve Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kalması Türk kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Bununla birlikte Eskişehir ve Kütahya Savaşlarında Türk ordusu kesin bir yenilgiye uğramamış, başarılı bir çekilme hareketi gerçekleştirmiştir.¹⁴⁵

Eskişehir ve Kütahya Savaşlarında yenilse de Türk ordusunun tamamen zararsız hale getirilemediğini bilen Yunanlılar, 13 Ağustos 1921'de tekrar harekâta geçmişlerdir. Yunan saldırısı karşısında çok sıkışık bir duruma düşen Türk birlikleri, Sakarya'ya doğru çekilmeye başlamıştır. Yüz kilometrelik bir hat boyunca cereyan eden savaşta Türk kuvvetleri neredeyse Ankara'ya kadar çekilmek zorunda kalmıştır. İşte bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, savunma hattından geri çekilmek düşüncesini ortadan kaldırmak için tarihe geçen şu sözlerini söylemiştir:

"Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaş devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olamaz. Bulduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur."¹⁴⁶

10 Eylül 1921'de taarruza geçen Türk kuvvetlerinin başarısı karşısında geri çekilmeye başlayan Yunanlılar 12 Eylül 1921'de bozgun halinde Sakarya'nın batısına çekilmişlerdir. 13 Eylül 1921 günü Sakarya'nın doğusunda artık Yunan birlikleri bulunmuyordu. Böylece 23 Ağustos gününden itibaren 22 gün 22 gece aralıksız süren Sakarya Savaşı'nda Türk ordusu kesin ve büyük bir zafer elde etmiştir.¹⁴⁷ Sakarya Zaferi'nden sonra İngilizleri iki kez mütareke teklifinde bulunmuşlarsa da Türk tarafının ileri sürdüğü şartların kabul görmemesi sebebiyle mütareke gerçekleşmemiştir.¹⁴⁸

Sakarya Savaşı'nda kazanılan zafer sonrasında yapılacak antlaşma ile istenilen siyasi başarının elde edilemeyeceğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, bir meydan muharebesi ile düşmanın kesin olarak yenilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple Sakarya Savaşı'ndan sonra Türk ordusu her an taarruz edecekmiş gibi hazırlıklar sürdürülmüş; 14/15 Eylül 1921 tarihinde seferberlik ilan edilmiştir.

¹⁴⁵ Turan, *Millî Mücadele Tarihi, 1918-1923*, s. 162-164.

¹⁴⁶ Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, s. 412.

¹⁴⁷ Turan, *Millî Mücadele Tarihi, 1918-1923*, s. 166-168.

¹⁴⁸ Bu konudaki gelişmeler için bkz. Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, s. 431-434.

Yaklaşık bir yıl süren hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 26 Ağustos sabahı Türk topçusunun ateşiyle Büyük Taarruz başlamıştır. 30 Ağustos 1922 tarihinde bizzat Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın sevk ve idare ettiği meydan muharebesinde Yunan kuvvetleri tamamen kuşatılmıştır. 1 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal Paşa, birliklere "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir İleri!" emrini vermiştir.

Türk ordusunun taarruzu karşısında tutunamayan Yunan kuvvetleri imha olmaktan kurtulabilmek için süratle kaçmaya başlamışlar, Yunan Başkomutanı General Trikopis de 2 Eylül 1922 tarihinde esir edilmiştir.¹⁴⁹ Şaşkın ve perişan bir halde küçük gruplar halinde İzmir'e doğru kaçan Yunan askerlerinin bir kısmı güçlkle İzmir'e ulaşabilmişlerdir. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e giren Türk kuvvetleri, Yunan kuvvetlerinin son döküntülerini de teslim almışlardır.

Yunan askerleri çekilirlerken güzergâhlarındaki hemen her yeri yakmaktan geri kalmamışlardır. Türk ordusu İzmir'e girdikten sonra İzmir'de 11-13 Eylül tarihlerinde büyük bir yangın çıkmıştır. Ermeni mahallesinde çıkan ve müsebbipleri bilinemeyen yangının söndürülmesi ve asayişin sağlanması için Türk askerleri gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır.¹⁵⁰

13. Sonuç

Osmanlı Devleti, İttifak devletleri safında katıldığı I. Dünya Harbi'nde yenilmiş ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. "Batılı devletlerin Türkler hakkındaki duygu, düşünce ve emellerinin sistematik bir ifadesi" olarak tanımlayabileceğimiz tarihî "Şark Meselesi"ni, yani Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması meselesini hukuki zeminde sonlandırmak imkânı bulan galip devletler, imzalattıkları mütareke ile Türklere hayat hakkı tanımayacaklarını göstermişlerdir.

İtilaf devletleri, I. Dünya Harbi sırasında aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla nüfuz alanlarını genel olarak belirlemişlerdi. Yeni dünya düzenini kurmak gerekçesiyle Paris'te toplanan devletler, Osmanlı mirasının paylaşılması konusunda politik hesapları ve menfaatleri sebebiyle uzlaşmakta zorlanıyorlardı. Galip devletlerin, Osmanlı mirası üzerinde anlaşmakta güçlük çektikleri asıl mesele, 1917 yılında imzaladıkları St. Jean de Maurienne Anlaşması ile İtalya'ya bırakılacak topraklar olmuştu. I. Dünya Harbi'ne savaşın sonlarında katılan Yunanistan, kazanılan başarıda pek katkısı olmasa da, daha önce savaşa katılmaları karşılığında vaat edilen yerlerin kendisine verilmesini istiyordu. Batı Anadolu'da başta İzmir olmak üzere geniş bir bölgenin Yunanistan'a verilmesi Yunan Megali İdeası için büyük bir fırsattı ve Yunan Başbakanı Venizelos'a göre devletler arası hukukun da bir gereği idi. İtalya ise herhangi bir şarta bağlı olmaksızın Batı Anadolu'dan vaz geçmek istemiyordu. İngiltere'ye göre ise Yunan isteklerinin kabulü ile

¹⁴⁹ Sadiye Tutsak, "Millî Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10/1 (1995), s. 308.

¹⁵⁰ İzmir yangını konusunda bkz. Mustafa Turan, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını, 13-15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı*, Afyon: Medrese Kitabevi, 1995, s. 241 vd.

hem fedakâr bir müttefik tatmin edilmiş, hem de Akdeniz'de muhtemel bir İtalyan tehlikesi önlenmiş olacaktı. Bu düşünce ile Yüksek Konsey'de yapılan görüşmelerden sonra Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki Yunanları/Rumları korumak için İzmir'in muvakkaten (geçici olarak) işgaline izin verildi.

Paris Konferansı'nda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberini alan şehrin ileri gelen aydınları işgale karşı tepki göstermişlerse de İstanbul Hükûmeti'nin teslimiyetçi tavrı sebebiyle işgale karşı herhangi bir tedbir alınmadığı anlaşılmaktadır. 14 Mayıs 1919'da, İzmir'in ertesi gün Müttefikler adına Yunanistan tarafından işgal edileceği askerî ve mülki makamlara bildirilmiştir. Bu haberin duyulması üzerine 14-15 Mayıs akşamı Bahri Baba Parkı'nda (Yahudi Maşatlığı'nda) çok sayıda insanın katıldığı büyük bir miting yapılmıştır. Mitingde meşaleler yakılmış, beyannameler hazırlanmış ve İtilaf devletleri temsilcilerine telgraflar çekilmek suretiyle işgalin önüne geçilmek istenmiştir.

Mütarekeden sonra İzmir'in Yunanistan'a bırakılacağını ve işgal edileceğini düşünen İzmirli vatanseverler, gelişmelerin seyrine bakarak 1918 yılı Kasım ayı sonlarında İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Cemiyet gerek işgal öncesi gerekse işgalden sonra ciddi çalışmalar yapmışsa da İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'a taşınmak zorunda kalmıştır.

İşgalden hemen önce İzmir'de halkın gösterdiği öfkeli tepkilere rağmen İzmir, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan birliklerince işgal edilmiştir. Sabah erken saatlerde yerli Rumların tezahüratları eşliğinde başlayan Yunan işgali tam bir facia olarak gerçekleşmiştir. Yunan askerleri, Sarı Kışla'yı ve Hükûmet Konağı'nı işgal etmek üzere yürüyüşe geçtikleri sırada atılan bir silahla Yunan bayraktarı vurulmuştur. Millî Mücadele tarihine "İlk Kurşun" olarak geçen bu olayda silahın kimin tarafından atıldığı tartışmalı ise de Hasan Tahsin Recep (Osman Nevres) tarafından atıldığı kabul edilmektedir. İlk kurşunu atan kim olursa olsun sabrı taşan bir yiğidin bu eylemi dalga dalga Anadolu'ya yayılmış ve Millî Mücadele'nin başlamasında önemli bir sembol olmuştur.

İlk kurşun olayından da anlaşılacağı gibi İzmir'in işgali sırasında topyekûn bir direniş gerçekleşmemiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin henüz teşekkül etmediği böyle bir dönemde Yunan işgaline karşı halkın milis kuvvetler oluşturarak direnmesi de mümkün olamamıştır. Zira uzun yıllar boyunca savaştan yorgun ve fakir düşmüştür. Ayrıca kutlu devlet anlayışından dolayı devlet erkânının aldığı kararların bir sebebi olduğuna inanılması, millî direnişin gecikmesine yol açmıştır. Ancak işgallerin başlaması ve işgallerde yaşanan mezalim, Türk halkını ciddi anlamda bir tercihe zorlamış ve yavaş yavaş mukavemet grupları ortaya çıkmaya başlamıştır. Terhis edilen askerler ve çoğu çetelerden oluşan milislerin birlikte hareket etmesi ile Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri teşekkül etmiştir. Özellikle düzenli ordu kuruluncaya kadar Batı Anadolu'da düşmana karşı silahlı direniş gösteren bu birlikler daha sonra düzenli ordu bünyesine alınmış ve savaşın sonuna kadar mücadele etmişlerdir.

Yunan işgali sadece İzmir Sancağı'nın merkezinde yani İzmir Kazası'nda olmamış, İzmir Sancağı'na bağlı Bergama, Ödemiş, Menemen, Urla, Tire, Bayındır, Nif (Kemal Paşa) ve Kuşadası kazaları da işgale uğramıştır. İzmir şehrinde yaşanan olayların benzerleri diğer kazalarda da yaşanmıştır.

İzmir'in işgaline karşı ciddi bir direniş hazırlanmamış ise de işgalden sonra Kuvâ-yı Milliye teşekkül etmiş ve doğrudan silahlı mücadele dönemi başlamıştır. İzmir'in işgal edilmesi sadece Batı Anadolu'yu ilgilendiren bir olay olmayıp bütün Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Millî Mücadele Hareketi'nin kabulü, genişlemesi ve şuurlu bir harekete dönüşmesi için önemli bir gerekçe olmuştur.

Kaynaklar / References

ATASE Arşivi (Genel Kurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Arşivi)

ATASE Arşivi Kl.402 D.(16-5)3 F. 34.

ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 15.

ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 16.

ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 47-1.

ATASE Arşivi Kl. 12 Ds. 74-49 F. 5.

ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 15.

ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 15/1-3.

ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 3-4.

ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 78/1-14.

ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 78-11.

ATASE Arşivi Kl. 14 Ds. 72-55 F. 81-1.

ATASE Arşivi Kl. 22 Ds. 45-87 F. 76.

ATASE Arşivi Kl. 272 Ds. 71-56 F. 3.

ATASE Arşivi Kl. 28 Ds. (20-A)113 F. 35.

ATASE Arşivi Kl. 310 Ds. 17-44 F. 73.

ATASE Arşivi Kl. 81 Ds. 139-299 F. 3.

ATASE Arşivi Kl. 85 Ds. 103-316 F. 22-1.

ATASE Arşivi Kl. 85 Ds. 103-316 F. 22-10.

Islahat Gazetesi 27 Mayıs 1335.

İzmir'e Doğru Gazetesi, 3 Mart 1336.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 10/37 (1961).

Akçakayalıoğlu, Cihat. *Atatürk, Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1988.

Akgün, Seçil. "Ankara Anlaşması-Hazırlanış ve Önemi". *Prof Dr. Şükrü Esmer'e Armağan*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1981.

Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1993.

Altay, Fahrettin. "İzmir Fâciasının Muhâkemesi". *Bellekten*. XXII/89 (1959).

Apak, Rahmi. *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990.

Apak, Rahmi. *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Ankara: E. U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yay., 1957.

- Arıkan, Zeki. *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1989.
- Armaoğlu, Fahir. "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XIII/38 (1997).
- Atatürk, Kemal. *Nutuk (1919-1927)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1986.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938*. C. II (Toplayan: Nimet Arslan). Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., 1981.
- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım*. C. V. İstanbul: Baha Matbaası, 1967.
- Bayar, Celal. *Ben de Yazdım*. C. VI. İstanbul: Baha Matbaası, 1968.
- Baykal, Bekir Sıtkı. "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri". *Bellekten*, XXXIII/132 (1969).
- Bayur, Hikmet. "Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Anlaşmalar". *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1975.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. III, Kısım. 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1983.
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.
- Buytulluoğlu, Hamdi. "Millî Mücadele Başlıyor". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, IV/24 (1969).
- Coşar, Ömer Sami. *İstiklal Harbi Gazetesi*. 16 Mayıs 1919.
- Coşkun, Alev. *Kuvayı Miliye'nin Kuruluşu*. İstanbul: Çağdaş Yay., 1996.
- Çapa, Mesut. "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. VII/21 (1991).
- Çelebi, Mevlüt. "Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. IX/26 (1993).
- Demirhan, Hasan. "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması". *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, VII/2 (2019).
- Demirhan, Hasan. "Yunanistan'ın İzmir'i İşgalinde İngiltere'nin Rolü". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XVIII/4 (2019).
- Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1963.
- Eroğlu, Hamza. *Türk İnkılâp Tarihi*. İstanbul: MEB Yay., 1982.
- Gaulis, Berthe George. *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: Kastaş Yay., 1981.
- Gökbel, Asaf. *Millî Mücadelede Aydın*. Aydın: Coşkun Matbaası, 1964.
- Hocaoğlu, Mehmet. *Belgelerle Yunan Barbarlığı*. İstanbul: Berekat Yay., 1985.
- "İzmir'e Doğru". *Yakın Tarihimiz*. III/28 (1962).

- Jaeschke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. (Çeviren: Cemal Köprülü). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklal Harbimiz*. C. I (Sadeleştiren: Faruk Özerengin). İstanbul: Emre Yay., 1993.
- Karadağ, Raif. *Şark Meselesi*, İstanbul: Turan Yay., (Tarihsiz)
- Karpat, Kemal H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (Çeviren: Recep Boztemur). Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Kinross, Lord. *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (Çev. Necdet Sander). İstanbul: Sander Yay., 1984.
- Kodaman, Bayram. *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*. İstanbul: Orkun Yay., 1983.
- Köstüklü, Nuri. *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2010.
- Kurat, Yuluğ Tekin. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1986.
- Küçük, Cevdet. "Şark Meselesi Hakkında Önemli bir Vesika". *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Ord. Prof.Dr. İ Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı*. 32 (1979).
- MacMillan, Margaret. *Paris 1919*. (Çeviren: Belkıs Dişbudak). Ankara: ODTÜ Yay., 2004.
- Meray, Seha L. Olcay, Osman. *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1977.
- Moralı, Nail. *Mütarekede İzmir Olayları*. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2021.
- Moralı, Nail. *Mütârekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*. İstanbul: Tekin Yay., 1976.
- Okurer, Mehmet. *İzmir Kuruluştan Kurtuluşa*, İzmir: Ticaret Matbaacılık, 1970.
- Olcay, Osman. *Sevr Andlaşmasına Doğru*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Orbay, Rauf. *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Truva Yay., 2004.
- Orhonlu, Cengiz. "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler". *Bellekten*, XXXVII/1 (1973).
- Öktem, Haydar Rüştü. *Mütareke ve İşgal Anıları*. (Hazırlayan: Zeki Arıkan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.
- Özalp, Kâzım. *Millî Mücadele 1919-1922*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1988.
- Özcan, Azmi. "Osmanlı Mülkünü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)". *İslami Araştırmalar Dergisi*. 12/3-4 (1999).
- Öztoprak, İzzet. *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2014.
- Öztoprak, İzzet. "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti Üzerine Gözlemler". *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015.
- "Rauf Orbay'ın Hatıraları". *Yakın Tarihimiz*. II/26 (1962).
- Selek, Sebahattin. *İsmet İnönü, Hatıralar*. C. I. İstanbul: Bilgi Yay., 1985.

- Smith, Michael L. *Anadolu Üzerindeki Göz*. (Çev. Halim İnal). İstanbul: Hürriyet Yay., 1978.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1989.
- Süvari Yüzbaşı Ahmed. *Türk İstiklal Harbi Başında Millî Mücadele*. (Hazırlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci). İzmir: Akademi Kitabevi, 1993.
- Şahingöz, Mehmet. "İzmir'de Yapılan Maşatlık Mitingi ve İzmirliilerin İşgale Tepkisi". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. IV/1 (1989).
- Şenocak, Bülent. *Levant'ın Yıldızı İzmir*. İzmir: Yakın Kitabevi, 2016.
- Taçalan, Nurdoğan. *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*. İstanbul: Milliyet Yay., 1970.
- Tansel, Selahattin. *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Türkiye Vakıflar Bankası Yay., 1965.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C. III. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 1973.
- Tansu, Muzaffer. *Konuşan Hatıralar*. Ankara: Aydın Matbaası, 1974.
- Tolon, Ahmet Hürşit. *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2006.
- Turan, Mustafa. Gürbüz, Musa. "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliami". *Uluslararası Suçlar ve Tarihi*. 1 (2006).
- Turan, Mustafa. "İstiklal Harbi'nde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti, Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi". *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 8 (1991).
- Turan, Mustafa, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını, 13-15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdet Sançar Armağanı*. Afyon: Medrese Kitabevi, 1995.
- Turan, Mustafa. "İzmir'in İşgali Üzerine". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/36 (1996).
- Turan, Mustafa. "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali (15 Mayıs 1919)". *Türkler*. C. XV. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002.
- Turan, Mustafa. "Kuvâ-yı Milliye'nin Anlamı, Tarihi ve Fikri Temelleri". *Türk Yurdu*. 366 (2018).
- Turan, Mustafa. *Millî Mücadele Tarihi 1918-1923*. Ankara: Berikan Yay., 2019.
- Turan, Mustafa. *Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, 1919-1923*. 4. Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2018.
- Tutsak, Sadiye. "Millî Mücadelede Uşak". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 10/1 (1995).
- Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi*. C. II/3, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yay., 1994.
- Türk İstiklal Harbi*, C. II/1, Ankara: Gn. Kur. Harp Tarihi Dairesi, 1963.
- Türkgeldi, Ali. *Mondros ve Mudanya Mütârekelerinin Tarihi*. Ankara: Güney Yay., 1948.
- Umar, Bilge. *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*. Ankara: Bilgi Yay., 1974.
- Us, Asım. *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1964.
- Vural, Mithat Kadri. "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Meselesine Yeniden Bakmak". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 100 (2019).

EK 1. Refet Paşa ve heyeti Ecevit'te (Soldan sağa doğru 1. Sırada Kurmay Binbaşı Osman Sayın, 4. Sırada Refet Paşa'nın yaveri Üsteğmen Rifat, 5. Sırada Refet Paşa, 7. Sırada Albay Cemil Cahit)

EK 2. Afyonkarahisar İttihat ve Terakki Kulübü (Yunanlılar tarafında yakıldıktan sonra)

EK 3. Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, 10 Eylül 1922 sabahı İzmir'e girerken (TTK Arşivi)

EK 4. Zaferden sonra Bergama'da, 2. Kolordu karargahı önünde (TTK Arşivi)

EK 5. İstiklal Harbi'nde bir müfreze

EK 6. fotoğraf: Batı Cephesinde Türk süvarileri

EK 7. İzmir Kadifekale'de Yunan İşgal Karargahı (Fotoğraflarla Kurtuluş Savaşı)

EK 8. İzmir'in İşgalden Kurtuluş Hatırası (Güzel İzmirimizin Yunanlılardan Tathiri) (Türk Tarih Kurumu Arşivi, OFS Koleksiyonu, Dosya 14, No 93)

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli

EK 9. Ahenk Gazetesi'nin Türk Ordusunun İzmir'e Girişini Müjdelediği Nüshası (TBMM Kurtuluş Savaşı Müzesi (I. TBMM Binası) Envanter No. 285) (Temin: Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Milli Mücadele Sergisi)

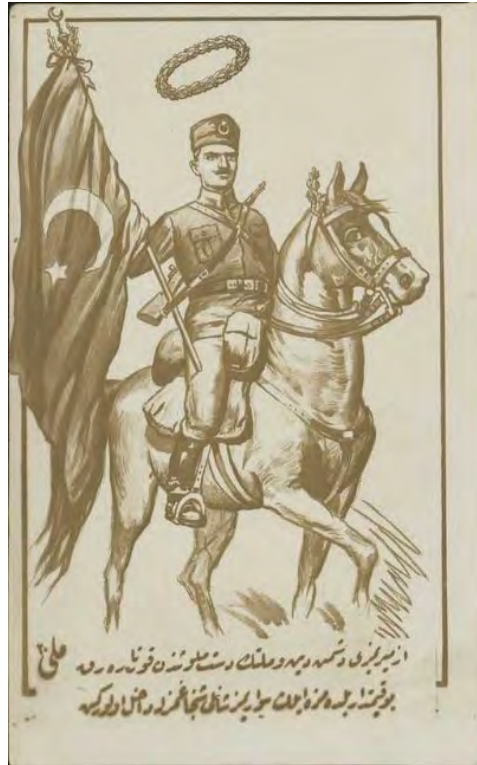

“Allah kavuşturdu bizi şanlı hilâle
Matemli siyah günlerimiz erdi zevâle
Vatanın çeşm-i dil ü cânına tâb-efkensin
Ey büyük ordu necat-âver millet sensin”

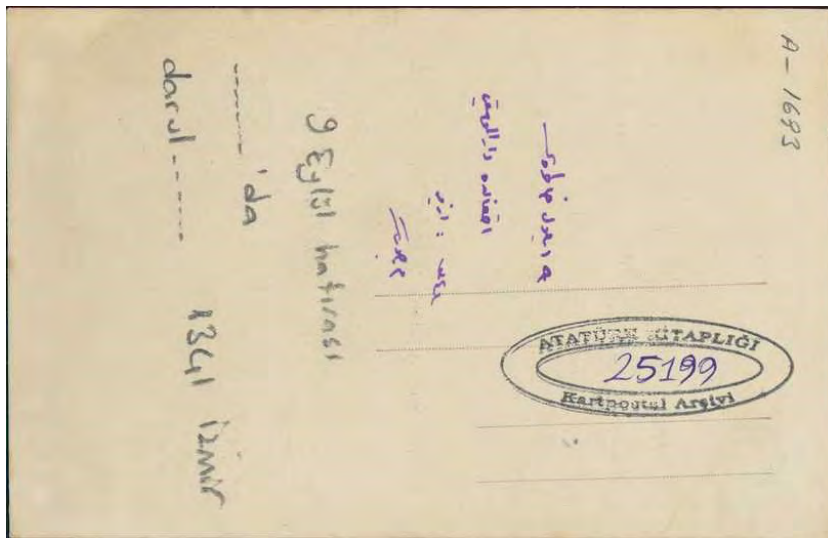
EK 10. İzmir Havası (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Krt_013276)

EK 11. İzmir'imizi düşmanın din ve milletin dest-i mülevvesinden kurtararak bu kıymetdar beldemize ilk süvarimiz şanlı sancağımızla dâhil olurken (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Krt_026824)

EK 12. 9 Eylül İzmir'in kurtuluşu kutlamalarında Darülmusiki talebelerinin geçiti

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Mustafa TURAN | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi |
mustafa.turan[at]hbv.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5676-5043**

Prof.Dr. Mustafa TURAN 1959 yılında Karaman'da doğdu. Ankara Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak A.Ü. İlahiyat Fakültesi Felsefe-Kelam Bölümü'nden 1982 yılında mezun oldu. 1983 yılında A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1984 yılında Yüksek Lisans ve 1990 yılında Doktorasını tamamladı. 1992-1995 yıllarında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nde; 1995-2003 yıllarında Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne görev yaptı. 1998 yılında Doçentlik unvanını aldı. 2003 yılında Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'na atandı. 2004 yılında Profesör oldu. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Muhabir Üyeliği; Yayın-Çalışma Grubu Üyeliği ve Bilim Kurulu Üyeliği görevinde bulundu. Çeşitli komisyonlarda görev aldı. Halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmakta olup, Millî Mücadele Tarihi, Yakınçağ Osmanlı Tarihi, Tarih Metodolojisi, Tarih Felsefesi, Türkiye'nin Jeopolitiği gibi konularda Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora dersleri vermektedir. Tez danışmanlıkları ve projelerinin yanı sıra yazılmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Mustafa TURAN | Ankara Hacı Bayram Veli University |
mustafa.turan[at]hbv.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5676-5043**

Prof.Dr. Mustafa TURAN was born in Karaman in 1959. As a student of Ankara Higher Teacher Training School, he graduated from A.U. Faculty of Theology, Department of Philosophy and Theology in 1982. In 1983, he started to work as a research assistant at A.U. Institute of Turkish Revolution History. In 1984 he completed his master's degree and in 1990 his doctorate. He worked at İnönü University, Faculty of Education, Department of History between 1992-1995 and at Afyon Kocatepe University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History between 1995-2003. In 1998, he received the title of Associate Professor. In 2003, he was appointed to Gazi University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Department of Modern History. In 2004, he became a Professor. He served as a Correspondent Member of Atatürk Research Center of Atatürk Research Center of Atatürk Language and History High Institute; Member of Publication-Study Group and Member of Scientific Board. He took part in various commissions. He is currently working at Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of History, teaching undergraduate, graduate and doctoral courses on History of National Struggle, Modern Ottoman History, Methodology of History, Philosophy of History, Geopolitics of Türkiye. In addition to his thesis consultancy and projects, he has written books, articles and papers.

